

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית מנהל החינוך הדתי
הפיקוח על היסטוריה בחמ"ד

בס"ד

היסטוריה חמ"ד

תוכנית לימודים לכיתות ו-ז-ח
בבית הספר הממלכתי-דתי

חברי הוועדה:

פרופ' בן ציון רוזנפלד, אוניברסיטת בר אילן ומכללת אורות ישראל, יו"ר ועדת המקצוע היסטוריה חמ"ד (עד תשע"ז)

ד"ר הילדה ניסימי, אוניברסיטת בר אילן, יו"ר ועדת המקצוע היסטוריה חמ"ד (תשע"ז-תשע"ט)

גב' בלהה גליקסברג, המינהל לחינוך דתי והמזכירות הפדגוגית, משרד החינוך, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד

ד"ר מלכה כץ, מכללת הרצוג, מפקחת תכנון לימודים באגף רוח וחברה, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך (עד תשע"ז)

גב' ורדה אשכנזי, מפקחת תכנון לימודים באגף רוח וחברה, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

גב' נינה בן אהרון, מפקחת תכנון לימודים באגף רוח וחברה, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

פרופ' אסתר מאיר-גליצנשטיין, אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע

ד"ר מאיר בן שחר, מכללת שאנן והאוניברסיטה הפתוחה, מדריך להיסטוריה בחמ"ד

ד"ר יוסי לונדין, מכללת אורות ישראל

הרב דוד עצמון, מפקח מתאם תוכניות לימודים בחמ"ד

ד"ר יעקב דויטש, מכללת דוד ילין והאוניברסיטה העברית, ירושלים

ד"ר יואל מרציאנו, אוניברסיטת השומרון אריאל

ד"ר מעוז כהנא, אוניברסיטת תל אביב

ד"ר מיכל אוחנה, אוניברסיטת בר אילן

ד"ר מלי אייזנברג, אוניברסיטת בר אילן

ד"ר אייל דוידסון, אוניברסיטת בר אילן

ד"ר מיכל שאול, מכללת הרצוג

גב' מרים אנגלמן, תיכון חמ"ד אמי"ת כרמיאל

גב' הדר ברודמן, אולפנת חמ"ד צביה רבבה, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד

מר ציון הרוש, ישיבה תיכונית חמ"ד אורט טבריה,

גב' ליזה וסרמן-סלוצקי, מדרשיית חמ"ד הרטמן לבנות ירושלים, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד

גב' אביטל חגי, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד (עד תשע"ז)
 גב' שרית יפה תורג'מן, תיכון חמ"ד אמי"ת בנים מודיעין
 גב' ורדה מאור, תיכון חמ"ד הרטמן בנים ירושלים, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד
 גב' טובה ספיר, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד (עד תשע"ח)
 גב' נאווה פריד, קריית חינוך חמ"ד אופקים, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד
 גב' אסתר קליין, תיכון חמ"ד בית חנה קריית מלאכי, מדריכה להיסטוריה בחמ"ד

קראו, העירו ואישרו:

ד"ר מירי שליסל, יו"ר המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך
 גב' אלירז קראוס, מנהלת אגף רוח וחברה, המזכירות הפדגוגית, משרד החינוך

התוכנית פורסמה בחודש טבת תשע"ט/ינואר 2020

תוכן העניינים:

מבוא / 5

תפיסה רעיונית / 6

עקרונות התוכנית / 7

מבנה התוכנית / 8

מטרות התוכנית / 9

דרכי הוראה ולמידה / 11

הערכה כמעצבת הוראה / 12

נושאי הלימוד / 14

התוכנית לכיתה ו / 16

התוכנית לכיתה ז / 50

התוכנית לכיתה ח / 95

מבוא

התכנסותה של ועדת המקצוע להכנת מתווה לתוכנית לימודים חדשה בהיסטוריה לחמ"ד לכיתות ו-ח נבעה מכך שחלפו כשלושים שנה מאז נכתבה תוכנית לימודים לכיתות אלו לבית הספר הממלכתי-דתי. במהלך השנים חלו תמורות רבות בעולם, בחברה הישראלית הכללית והדתית כאחד, התרחשו חידושים בתחום החינוך והפדגוגיה וחלו התפתחויות במחקר ההיסטורי. בעקבות כך הוכנה בראשית שנת תשס"ח (2008) באגף לתוכניות לימודים, בשיתוף עם מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד, תוכנית מעבר. בין שלל שיקולי הדעת של ועדת המקצוע בתהליך בניית המתווה לתוכנית, בגיבוש עקרונותיה, בהגדרת מטרותיה ובבחירת תכניה, נכללו גם מסקנות מחקר-הערכה שערך מכון סאלד עבור האגף לתכנון ולפיתוח תוכניות לימודים לקראת פיתוח תוכנית לימודים בהיסטוריה לכיתות ו-ט בבית הספר הממלכתי-דתי. מסקנות המחקר התפרסמו בשנת תשס"ז (2007). במחקר זה נבדקו עמדות מורים ותלמידים כלפי לימודי ההיסטוריה בבית הספר הממלכתי-דתי. כמו כן, אותרו קשיים של מורים ותלמידים בתהליך יישום התוכנית הנלמדת (תשל"ה) ונרשמו ציפיות מתוכנית לימודים חדשה. עם אישורה של תוכנית הלימודים החדשה ליחידות החובה בכיתות ט-יב, נוצר צורך דחוף ליצור התאמה ורציפות בין התוכניות.

תפיסה רעיונית

לימוד ההיסטוריה הוא ניסיון להבין את תולדות האנושות, דרכי התפתחותה, הסיבות לתהליכים ולאירועים השונים ואת מגוון אופני ההתנהגות של החברה האנושית.

המציאות בהווה מושפעת מאירועים ומתהליכים שהתרחשו בעבר, ומעשים בהווה עשויים להשפיע על עיצוב העתיד. לימוד היסטוריה נעשה מתוך הכרה שלימוד העבר מקנה ממד של עומק ומשמעות ליעכשיו וליכאן של הלומד הפוטנציאלי. מטרת הלימוד איננה רק ידיעת עובדות ופרטים מן העבר, אלא הבנת דרכי התמודדותם של הדורות הקודמים עם בעיות אנושיות. מבחינת גישתו של החינוך הממלכתי-דתי ללימוד ההיסטוריה – יסוד חשוב בתפיסתו הוא הציווי "בכל דרכיך דעהו". גם הלימודים הקרויים 'כלליים' הם מסילות להכרת פעולתו של הבורא בעולם היצירה והעשייה.

מינהל החמ"ד מוביל את התוכנית 'לב לדעת', שהיוותה השראה ומגדלור לכתיבת תוכנית זו : [אתר 'לב לדעת'](#).

עקרונות התוכנית

- **רצף כרונולוגי והמשכיות** – בחירת נושאי הלימוד על פני הרצף הכרונולוגי נועדה כדי להעמיק בקרב הלומדים את המודעות לקיום המשכיות והתפתחות בתולדות עם ישראל ובתולדות האנושות לאורך הדורות.
- **רלוונטיות ומשמעות** – נבחרו אירועים ואישים בזיקה למורשת התרבותית והדתית של הלומדים ולגיבוש זהותם בתוך הקשר זה.
- **ערכים** – הנושאים שנבחרו מהווים גורם מזמן לדיון בערכים אישיים, אמונים, לאומיים, חברתיים ומוסריים.
- **צירים ועוגנים מרכזיים** – **אירועי מפתח** בתולדות העם היהודי ובתולדות העולם, שבעזרתם ניתן להבין תהליכים של שינוי והמשכיות; **דמויות מרכזיות** שחיו בעבר ושתרמו לאנושות ולעם היהודי בזיקה לתקופה הנלמדת; **יוצרים ויצירות קלאסיות** שהינם משמעותיים לתלמיד הדתי בהקשרן ההיסטורי; **נושאים מרכזיים** – ממלכה שלטת, מנהיגים, מבנים ומקומות.
- **שילוב בין ההיסטוריה הכללית לתולדות עם ישראל** – תולדות עם ישראל נלמדות הן כהיסטוריה הייחודית של העם היהודי והן בתוך ההקשר של ההיסטוריה הכללית, תוך בחינת קשרי הגומלין ביניהן. היחס בין היסטוריה כללית ליהודית צריך להיות יחס של שליש עד חצי היסטוריה כללית לבין חצי עד שני שלישים היסטוריה יהודית.
- **הצגת הנושאים מנקודות ראות שונות** – יילמדו נושאים מרכזיים בהיבטים מגוונים כמו: פוליטיקה, חברה ותרבות.

מבנה התוכנית

התוכנית מיועדת לתלמידים בכיתות ו-ז-ח, כאשר כיתה ו היא השנה הראשונה שבה נלמד המקצוע היסטוריה במערכת החינוך. בתוכנית הושם דגש על לימוד נושאים מרכזיים בתולדות העם היהודי ובתולדות האנושות, כמו גם על רכישת כלים ללימוד המקצוע. כל אחד מנושאי הלימוד שבתוכנית נפתח במבוא ובמטרות, ובהמשכו מפורטים התכנים ומצוין מספר שעות ההוראה המומלצות. התכנים מוצגים בטבלה שכותרות עמודותיה הן: פרקי הלימוד (שעות הלימוד); שאלת מוקד; סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה; מושגים; טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות; 'לב לדעת' – דיון בערכים.

התוכנית מותאמת למספר השעות שהוקצו ללימודי ההיסטוריה לכל שכבת גיל. מספר השעות המרבי לתכנון הוא 180 לכיתות ו, ז, ח; 60 שעות לכל שנת לימוד.

חלק מהפרקים הם חובה לכלל התלמידים, ואילו חלקם נתון לבחירה של בתי הספר. נושאי הבחירה צבועים בצבע אפור.

מטרות התוכנית

מטרות כלליות

- הכרה והבנה של אירועים היסטוריים מרכזיים בתולדות ישראל והעמים ; ההבנה שקיימת השפעת גומלין בין עמים וחברות במהלך ההיסטוריה, והבנת המקום של היהדות בין התרבויות השונות ;
- הערכת פעילותן והשפעתן של דמויות מרכזיות (גברים ונשים) על החברה ועל תהליכים היסטוריים. כמו כן, הבנת השפעתם של יסודות מגוונים (רעיוניים, כלכליים, תרבותיים, טכנולוגיים, חברתיים ואחרים) על תהליכים היסטוריים ;
- הבחנה בין הסבר של אירועים היסטוריים לבין הצדקה מוסרית של אותם אירועים ;
- הבנה שכל נושא, אירוע או תהליך מוצג מנקודות ראות שונות הנובעות מהשקפת עולמם של בני התקופה ושל ההיסטוריון החוקר ;
- טיפוח סובלנות וכבוד כלפי עמדות, השקפות ומסורות של אנשים וחברות שונות ;
- הבנת מרכזיותם של ערכי ההלכה והאמונה בתולדות עם ישראל ;
- הבנת מרכזיותה של ארץ ישראל בתודעה היהודית ובתולדות עם ישראל, לצד המודעות לחשיבותן של קהילות בחו"ל ושל היצירה היהודית בחו"ל ;
- הקניית כלים לביסוס זהותו הדתית, הלאומית, החברתית והתרבותית של התלמיד בתוך החברה האנושית הכללית.

מטרות בתחום מיומנויות הלמידה ומיומנויות תחום הדעת

- פיתוח אסטרטגיות חשיבה, כישורים ומיומנויות המאה ה-21 הדרושות ללמידה, בדגש על לימוד ההיסטוריה – קריאה ביקורתית של טקסטים כתובים : מקורות היסטוריים, ספרות יפה ; מקורות חזותיים : ממצאים ארכיאולוגיים, מפות, מטבעות, תמונות, תרשימים.
- יכולת הכללה והרכבת תמונה מתוך עובדות היסטוריות – יכולת לארגן את העובדות, להציע קשרים ביניהן ולבנות תמונה היסטורית שלמה.
- הבנת המושג 'כרונולוגיה' בדגש של התפתחות לאורך הזמן – מוקדם ומאוחר, ישן וחדש, תאריכים, 'לפני הספירה' והספירה, שיטות ספירה שונות, המרת תאריך עברי בלועזי ולהיפך.
- התמצאות בציר הזמן ופיתוח יכולת לזהות ולארגן את רצף האירועים על ציר זמן .
- הפקת מידע היסטורי מתוך מקורות מידע ראשוניים – כיצד ללמוד על אירועים, אישים ותמורות שהיו בעבר מתוך מקורות היסטוריים מגוונים ורלוונטיים (מסמכים, מקורות כתובים, מקורות מתוקשבים, תצלומים, מוזיקה, תרבות חומרית, מבנים היסטוריים וכו').
- יכולת שימוש במושגים הקשורים לתחום ההיסטוריה.
- ראיית מורכבות והתפתחות רב-כיוונית ובו-זמנית של תהליכים היסטוריים.
- השוואה – הגדרת תבחינים להשוואה ; זיהוי הדמיון והשוני על פי תבחינים ; הסקת מסקנות מבוססות ומנומקות.
- מיון – יצירת קטגוריות על בסיס תכונות משותפות של פריטים, וקיבוץ פריטים לקבוצות על פי הקטגוריות (על פי תכונותיהם).
- טיעון – ניסוח טענה והצדקתה תוך שימוש בממצאים, בראיות ובהסברים.
- שאילת שאלות – ניסוח שאלות העוסקות בתופעות, בסוגיות או בדילמות שבהן נדרש המשך בירור או חקר.
- שימוש מושכל במיומנויות המאה ה-21 : תקשוב, רפלקציה, עבודה בצוות.

דרכי הוראה-למידה¹

- פיתוח השיח הלימודי
- משחקי הדמיה
- למידה חוץ-כיתתית
- צפייה בסרטים
- תקשוב
- למידה בדרך החקר

הערכה כמעצבת הוראה

"הערכה לשם למידה (הל"ל)", המוכרת גם בכינוי **הערכה מעצבת**, ו"הערכה של הלמידה (הש"ל)", המוכרת גם בכינוי **הערכה מסכמת**.

- יומני תיעוד הלמידה (תיעוד ורפלקציה);
- תלקיטים (פורטפוליו);
- מבחנים מסוגים שונים.

¹ פירוט על דרכי הוראה-למידה ראו: אתר מפמ"ר – היסטוריה חמ"ד: אתר מפמ"ר – לימודי היסטוריה בחמ"ד.

נושאי הלימוד

כיתה ו':

1. מהי היסטוריה, ומדוע צריך ללמוד היסטוריה?
2. האימפריה הפרסית – שיטת השלטון הסובלנית
3. שיבת ציון – השיבה מגלות בבל והתקופה הפרסית
4. מרד החשמונאים וממלכתם
5. ראשית השליטה הרומית ומלכות הורדוס
6. מממלכה לפרובינקיה: יהודה בתקופת הנציבים והמרד הגדול
7. מיבנה לבבל

כיתה ז':

1. מבוא לימי הביניים
2. היהודים תחת השלטון המוסלמי
3. העולם הנוצרי – מבוא
4. הקהילה היהודית בארצות הנצרות
5. מקומה של ארץ ישראל באסלאם ובנצרות
6. יהדות ספרד
7. העת החדשה: עידן המהפכות והשינויים הדתיים – המהפכה המדעית, מהפכת הדפוס והרפורמציה
8. היהודים בעת החדשה המוקדמת

כיתה ח:

1. עולם בעידן של תמורות
2. לאומיות : בין מדינה לעם
3. חיים יהודיים במציאות משתנה
4. ארץ ישראל במאה ה-י"ט
5. שתי מלחמות העולם והגורל היהודי במחצית הראשונה של המאה ה-20
6. מיישוב למדינה

תוכנית הלימודים לכיתה ו (60 שעות)

מבוא

היסטוריה, חקירת העבר, כתחום דעת עצמאי בעל כללים ומאפיינים ייחודיים מיתר המקצועות הנלמדים, מתחילה להילמד בכיתה ו. החלטה פדגוגית זו מצביעה בראש ובראשונה על ההבנה שהמיומנויות הנדרשות, אפילו לצעדים הראשוניים, הינן מורכבות ומפותחות. ההיסטוריה הנלמדת בבית הספר אינה רק הכרת סיפורים שהתרחשו בעבר, אלא פיתוח המיומנויות הנדרשות לחקירת העבר, חשיפתו והדרך הראויה לספרו. המשימה הניצבת בפני הלומדים והמלמדים כאחד היא בעלת שני פנים שביניהם קיים מתח מובנה: הכרת הסיפור של העבר, כפי שהוא מסופר במקורות השונים ובספרי הלימוד, ובה בעת פיתוח מיומנויות של חשיבה ביקורתית, העשויות לאתגר את הסיפור שזה עתה נלמד. בהתאם לכך, תוכנית הלימודים לכיתות ו מיועדת לספק לתלמידים את המיומנויות הראשוניות והבסיסיות לחשיבה על הסיפור ההיסטורי, ולצד זה לספר את תולדות תקופת הבית השני בעם היהודי ובאימפריות שהשפיעו על תולדות היהודים בתקופה זו.

א. מהי היסטוריה, ומדוע צריך ללמוד היסטוריה? (4 שעות)

נושא זה כולל, בראש ובראשונה, את הכרת ההגדרה הבסיסית להיסטוריה כחקירה וסיפור על אודות הפעילות האנושית (בשונה מתחומים העוסקים בחקר ובהכרה של תהליכים פיזיים וביולוגיים). היחידה תפתח בחשיבותם של לימודי ההיסטוריה מנקודת מבט יהודית ואנושית. יירכשו מושגי יסוד לארגון הזמן (צירי זמן שונים ומשמעויותיהם: לבריאת העולם, הספירה האזרחית וכד'), ויילמדו ההבדלים בין מקור ראשוני למשני. היחידה תסתיים בתיאור עבודת ההיסטוריון כחקירה של העבר באמצעות מקורות, וכאן יילמדו סוגי המקורות ההיסטוריים: תעודות כתובות, שרידים ארכיאולוגיים ועוד.

התלמידים:

1. יעמדו על חשיבותה של ההיסטוריה לזהות האישית והלאומית;
2. יבחינו בין היסטוריה לפרה-היסטוריה;
3. יכירו צירי זמן שונים, ובראשם את המניין לבריאת העולם ואת הספירה האזרחית;
4. יבחינו בין מקור ראשוני למשני;
5. יכירו את סוגי המקורות השונים המשמשים את ההיסטוריון.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
מהי היסטוריה? (4 ש')	מהו ציר זמן היסטורי? אילו צירי זמן אנו מכירים מהחברה שסביבנו וממשפחתנו?	הכרת ציר הזמן ההיסטורי	- פרה-היסטוריה / היסטוריה (ראשית הכתב) - תקופה היסטורית, מאות - הספירה היהודית והאזרחית - לפנה"ס / לספירה	- ציר זמן - הכנת ציר זמן משפחתי / עבודות שורשים - ארגון אירועים על ציר זמן [דיגיטלי] מתקופת האבות ועד ימינו [לבריאת העולם; למניין האזרחי; תקופות היסטוריות]	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
	מדוע חשוב ללמוד היסטוריה? ממה לומדים היסטוריה? מה ההבדל בין מקור ראשוני למקור משני? מהם המקורות הראשוניים ללימוד היסטוריה?	זהות אישית ולאומית מצוות זיכרון יהודיות מקורות היסטוריים	- זכר ליציאת מצרים; זכר לבריאת העולם - מקור ראשוני ומשני - סוגי מקורות: ארכיאולוגיים (היסטוריה ופרה- היסטוריה); מילוליים (תעודות, כתבי היסטוריונים, סיפורים אישיים); חזותיים	תודעה לאומית - הכרת לוח השנה היהודי וחגי הזיכרון ציר זמן והבחנה בין מקורות מידע: התלמידים יביאו לכיתה מקורות היסטוריים בעלי אופי אישי או משפחתי, יערכו אותם על פני ציר הזמן ויסווגו את טיב המקורות (מסמכים רשמיים, זיכרונות אישיים, חפצים) השוואה: משחק תפקידים – סיפור אירוע מנקודות מבט שונות [לדוגמה:	"זכור" – חשיבות הזיכרון

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
				תיאור סדר היום בה' באייר תש"ח בעיני ילדה בירושלים, נער בקיבוץ בנגב, דוד בן גוריון, נערה ערביה ביפו ;	

ב. האימפריה הפרסית – שיטת השלטון הסובלנית (539 לפנה"ס – 332 לפנה"ס) (4 שעות)

האימפריה הפרסית היא האימפריה המזרחית הגדולה האחרונה שקדמה לכיבושי אלכסנדר מוקדון. מבחינת שטחה, הייתה זו האימפריה המזרחית הגדולה ביותר והיא הקיפה את שטחן של כלל האימפריות המזרחיות שקדמו לה (אשור, בבל, מצרים) ואף מעבר לכך: "מהודו ועד כוש". האימפריה התקיימה במשך כ-200 שנה, ובשיאה אף כבשה שטחים באירופה ואיימה על העולם היווני. בשונה מהאימפריות המזרחיות הקודמות, שנקטו בשיטות של הגליה (אשור, בבל) ושעבוד (מצרים), במטרה להחליש את האוכלוסיות הכבושות ועל ידי כך לדכא שאיפות של מרידה, האימפריה הפרסית נקטה בגישה שונה. החל בימי כורש, מייסד האימפריה, ננקטה גישה סובלנית כלפי עשרות העמים והתרבויות שחיו בשטחה. האימפריה הפרסית התאפיינה בהקמת מערכת פקידותית ענפה ומערכת תקשורת מפותחת שהייתה מבוססת על מערכת דואר יעילה, שהצליחה לחבר בין חלקי האימפריה ולגשר על המרחקים הגדולים. היחידה תעסוק בהגדרת המושג 'אימפריה' על היבטיו השונים, תוך שימוש באימפריה הפרסית להדגמת הסוגיות הכרוכות בשלטון אימפריאלי (שלטון על עמים זרים, בעיית תקשורת, מעמדו של השליט).

התלמידים:

1. יכירו את המושג 'אימפריה' כצורת ארגון מדינית;
2. יכירו אירועים מרכזיים בתולדות האימפריה: הקמת האימפריה, מלחמות פרס-יוון, כיבושי אלכסנדר מוקדון ונפילת האימפריה;
3. יכירו את דמותו של כורש ואת מדיניות הסובלנות;
4. יבינו את הסיבות הפוליטיות והדתיות לסובלנות הפרסית כלפי עמים וקבוצות שבשטחם;
5. יעמדו על חשיבותה של התקשורת להשגת שליטה יעילה בשטחי האימפריה.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
האימפריה הפרסית (4 ש')	כיצד הקים כורש את האימפריה הפרסית? האם גישת הסובלנות של כורש אכן יעילה יותר משלטון המבוסס על פחד והגליה?	<u>האימפריה של כורש</u> היקף שטחה של האימפריה – הפריסה הגיאוגרפית המגוון הדתי והאתני בממלכה דרכי שלטון וניהול האימפריה : צבא חזק הקמת רשת הדואר הקמת רשת דרכים הסובלנות הדתית של	• אימפריה • האימפריות המזרחיות שנכבשו על ידי פרס ("מהודו ועד כוש ועד יוון") : מצרים, אשור, בבל) • כורש • גליל כורש	• הבנייה ויישום של מושג היסטורי : אימפריה • קריאת מפה היסטורית : - כותרת ושטח המפה (חשיבות הנהרות ; יבשה, ימים ועמים בשטח המפה) ; - תהליכי התפשטות (גבולות) ; - רשת הדרכים (חשיבות התקשורת) ; - מפה סטאטית ומפה דינמית ;	סובלנות

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		כורש (לעומת שיטות ההגליה והשעבוד של האימפריות המזרחיות : מצרים, אשור, בבל)		- מקור היסטורי מול המפה – מגילת אסתר ; • השוואה : פעילות אינטרנטית – אינטראקטיבית : אילו מדינות שקיימות היום נמצאות בשטח של האימפריה הפרסית? • איסוף מידע : גליל כורש	

ג. שיבת ציון – השיבה מגלות בבל והתקופה הפרסית (539 לפנה"ס – 332 לפנה"ס) (6 שעות)

בתקופה הפרסית חל שינוי דרמטי באופי החיים היהודיים. בשונה מתקופת בית ראשון, שבמהלכה עם ישראל לשבטיו חי בארץ ישראל תחת שלטון ישראלי (גם אם מפוצל לשתי ממלכות בחלק מהתקופה), הרי שבתקופת בית שני נוצרה לראשונה תופעת הגלות, הממשיכה ללוות את העם היהודי עד ימינו. כמו כן, לאורך כל התקופה הפרסית, ולמעשה לאורך מרבית ימי בית שני, חי העם היהודי תחת עולן של האימפריות העולמיות. המצב החדש היווה אתגר דתי ולאומי כאחד. במהלך התקופה הלכה והתבססה היהדות כאורח חיים המחייב כל פרט ופרט לנהוג בהתאם לחוקי התורה. על כן, בתקופה זו נוצרו המוסדות החברתיים והדתיים שביססו תהליכים אלו: הקריאה הציבורית בתורה, פרשנות התורה, מעמד הסופרים והחכמים. בד בבד, בית המקדש בירושלים התקבע כמרכז הדתי של העולם היהודי, תוך שלילת ניסיונות להקמת מרכזים מתחרים כגון המקדש השומרוני.

מטרות

התלמידים:

1. יבנו ציר זמן וימקמו עליו אירועים עיקריים בארץ ישראל במהלך התקופה הפרסית;
2. ינתחו ויעריכו את הדמויות העיקריות שפעלו בתקופה זו (זרובבל, עזרא, נחמיה);
3. יעמדו על ייחודה של שיבת ציון כתהליך של אוטונומיה דתית ללא ריבונות מדינית;
4. יכירו את הקשיים שעמם התמודדו שבי ציון (מצב כלכלי, התנכלות מצד האוכלוסייה המקומית, הפכפכות השלטון הפרסי);
5. יעריכו את חשיבותו של בית המקדש כמוקד החיים הדתיים;
6. יכירו את המוסדות החברתיים והדתיים ויעריכו את תרומתם להפצת התורה ולהנחלתה לציבור הרחב.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
שיבת ציון – ימי עזרא ונחמיה (6 ש')	כיצד חודש היישוב היהודי בארץ ישראל, ומדוע הגולה המשיכה להתקיים?	<u>מבית ראשון לשני</u> - גלות אשור, חורבן הבית, גלות בבל - כיסופי הגולים לציון - הצהרת כורש (רשות לחזור לא"י ולבנות את בית המקדש ; אוטונומיה דתית ולא מדינית) - שיבת ציון : העולים לעומת הנשארים בבבל (העשרה : החיים בגולה בבל)	- הצהרת כורש - אוטונומיה דתית – פחה ופחוה	ציר זמן: אירועים מרכזיים בשיבת ציון ניתוח טקסט בהקשרו: הצהרת כורש ליהודים (עזרא, א) הוראה בין תחומית: תנ"ך כהיסטוריה קריאת מפה : - ישובי היהודים בבבל - הדרך מבבל לירושלים העשרה : העולים והנשארים - חיי היום יום בבבל : כתבי אל-יהודו - משחק תפקידים – דילמה משפחתית : לעלות או להישאר (מכתב מילד לילד)	מרכזיותה של ארץ ישראל המחויבות למשפחה מול ציות לצו ההנהגה

מרכזיותו של בית המקדש ; מנהיגות : המשכיות והתחדשות ; סולידריות יהודית : יחסי גולה / ארץ ישראל ; מנהיגות לאומית מול מציאות ; חברתית	- קריאה מונחית : א' בורדמן, "היינו כחולמים" • איתור ואיסוף מידע מתוך טקסט • ניתוח טקסט - דברי הנביאים על הקמת המקדש - הקשיים מול השכנים (עזרא ד) • איתור ואיסוף מידע (ארכיאולוגיה) - בולות - שרידי חומת נחמיה	• שומרונים • זרובבל • חגי וזכריה • בולות	<u>אתגרי הדור הראשון</u> • קשיים כלכליים • הפרעות מצד העמים השכנים והשומרונים לבניית המקדש <u>גילויי האוטונומיה היהודית</u> • השלמת בניין בית המקדש השני (בראשות זרובבל ובעידוד הנביאים חגי וזכריה) • מקורות הסמכות - עזרא וכתב ההרשאה - נחמיה ומינויו לפחה	מה היו אתגרי תקופת שיבת ציון? כיצד הנהיגו עזרא ונחמיה את העם?	
---	--	---	--	---	--

קריאת התורה ושלשלת הקבלה - מעמד קריאת התורה (נחמיה ח) וקריאת התורה בבית הכנסת; משנת אבות א, א והדיוק במסירה; מחויבות לשמירת הלכה; לימוד תורה שמירת/כתיבת אמנה – הסכם	• איתור ואיסוף מידע - הבניית דמויות היסטוריות לאור אתגרי התקופה [סוגיות זהותיות, כלכליות, תרבותיות-דתיות]: - עזרא - נחמיה • מיזוג מידע: השוואת כתבי ההרשאה של עזרא ונחמיה לעומת פעולותיהם	• עזרא • נחמיה • עזרא • נחמיה • אנשי כנסת הגדולה • הסופרים • "סייג לתורה" • כתב עברי קדום, כתב אשורי	<u>עזרא ונחמיה כמנהיגים</u> <u>דתיים ולאומיים</u> (המורה ילמד שתי פעולות של כל מנהיג) <u>פעולות עזרא</u>: • אסיפת העם והתחייבות לגרש את הנשים הנוכריות בעקבות נישואי התערובת והמסחר בשבת • הנגשה / הנחלה של התורה: - תקנת קריאת התורה - תרגום התורה - פרשנות התורה (סופרים) - שינוי כתב התורה מהכתב העברי הקדום	מה היחס בין בית המקדש כמוקד של חיים דתיים ציבוריים לבין תקנות עזרא שנועדו לחיזוק קיום התורה בקרב הציבור?	
---	---	--	---	---	--

			לכתב האשורי <u>פעולות נחמיה :</u> • בניין החומה ושיקום ירושלים • איסור נישואי תערובת • סגירת שערי ירושלים למסחר בשבת • הסדרת מתן תרומות ומעשרות עבור המקדש		
	• קריאת מפה : מפת פחוות יהוד בימי נחמיה ניתוח טקסט בהקשרו: אמנת נחמיה כביטוי לערכי התקופה	• אמנת נחמיה			

ד. מרד החשמונאים וממלכתם (332 לפנה"ס – 63 לפנה"ס) (8 שעות)

הממלכה החשמונאית קמה מתוך עימות מדיני ותרבותי עם העולם היווני. האתגר שהציבה התרבות היוונית בפני היהדות היה שונה במידה ניכרת מהאתגרים הדתיים של ימי בית ראשון. בחלק הראשון של יחידה זו נלמד על ערכי העולם היווני ותרבותו, שעומדים בבסיסה של התרבות המערבית. נסקור בקצרה את ההיסטוריה היוונית – מהמלחמות הפרסיות דרך כיבושי אלכסנדר מוקדון ועד להקמת הממלכות ההלניסטיות. נעמוד גם על היבטים שונים של התרבות היוונית: השירה, האמנות, הספרות, החשיבה המדעית, הפילוסופיה ותרבות הגוף. מתוך כך, נעמוד על האופי המיוחד של המפגש היהודי-יווני, מפגש שלעיתים הביא להפריה הדדית ולעתים היו לו פנים אלימות. החלק השני של היחידה יעסוק בהיסטוריה התרבותית והמדינית של ארץ ישראל תחת השלטון היווני. נעסוק בעיקר בתופעת ההתייוונות, ובתגובות השונות בחברה היהודית. נסקור את התפתחות המרד החשמונאי, מראשיתו ועד לכינונה של המדינה החשמונאית, בימי שמעון החשמונאי.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו היבטים מרכזיים של התרבות היוונית וההיסטוריה היוונית העתיקה;
2. יבינו את האתגר הייחודי שהציבה התרבות היוונית בפני העולם היהודי;
3. יבינו שלמפגש היהודי-יווני היו פנים שונות בזמנים שונים ובמקומות שונים, ויעמדו על הדמיון והשוני של מפגשים אלה;
4. ינתחו ויעריכו את השלכותיה של תופעת ההתייוונות על החברה היהודית;
5. יציגו את האירועים המרכזיים של מרד החשמונאים, מראשיתו ועד להקמת המדינה החשמונאית, ויסבירו את חשיבותם;
6. ינתחו את השלבים העיקריים בהתפתחות הממלכה החשמונאית;
7. יכירו את הקבוצות העיקריות בחברה היהודית, וישוו בין התפיסות המרכזיות של כל קבוצה (פרושים, צדוקים, איסיים, גרים מקרב העמים שנכבשו);
8. יעריכו את מעמדם ופעילותם של הפרושים כהמשך לפעילות הסופרים;
9. יציגו תפיסות עולם של הקבוצות העיקריות בחברה היהודית ויחלצו ערכים שהנחו את הקבוצות.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
יוון ותרבותה (2 ש')	מה היו המאפיינים של הפוליס היוונית, וכיצד היא יצרה את מושג התרבות המוכר לנו כיום?	• מלחמות פרס-יוון ועליית אתונה • <u>הפוליס היוונית</u> • אתונה - הדמוקרטיה האתונאית - מרכז התרבות היוונית: פילוסופיה, נגינה, ספורט, אדריכלות, ספרות ושירה, תיאטרון (היכרות עם כל תחומי התרבות והעמקה לפי בחירת המורה בשני תחומים) • ספרטה: צבא כתרבות	• הלנים • הר אולימפוס והאלים היווניים • פוליס • דמוקרטיה • המשחקים האולימפיים • גימנסיון • אמפיתיאטרון • אצטדיון • פילוסופיה – סוקרטס; אפלטון • תרבות המערב	• קריאת מפה: - מלחמות פרס-יוון - המלחמות הפלופונסיות • סיור וירטואלי באתונה העתיקה • עבודה בצוות – הכנת פינות העמקה בכיתה: תרבות יוונית כבסיס לתרבות המערבית • ניתוח מקור חזותי: תמונות ענפי ספורט / מקצועות לימוד מתקופת יוון ומתקופתנו	אסתטיקה הומניזם חשיבה רציונאלית יצירתיות "חיל וכוח לעומת הרוח"

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
האימפריה ההלניסטית (1 ש')	מה היו הגורמים להצלחתו של אלכסנדר מוקדון?	ממלכת מוקדון כובשת ומנהיגה את יוון <u>אלכסנדר מוקדון והקמת העולם ההלניסטי</u> • תכונותיו כמנהיג : השכלה, כושר מנהיגות, מנהיגות צבאית • מסעות הכיבושים של אלכסנדר מוקדון • הקמת פוליס (אלכסנדריה) • מיזוג תרבויות (מזרח ומערב) חלוקת האימפריה בין היורשים ומלחמות הדיאדוכים	• אלכסנדר מוקדון • אריסטו (כמורהו של אלכסנדר) • הלניזם • הדיאדוכים	• קריאת מפה : מפת כיבושי אלכסנדר מוקדון – מפה דינמית • איסוף נתונים והצגת מידע ; הבחנה בין מקורות מידע הבניית דמות היסטורית : הערכת אלכסנדר מוקדון על ידי היסטוריונים של העת העתיקה ומקורות האגדה של חז"ל	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
ארץ ישראל תחת שלטון האימפריות ההלניסטיות (1 ש')	במה באה לידי ביטוי ההשפעה ההלניסטית בארץ ישראל?	הקמת פוליס בא"י על בסיס האוכלוסייה הלא-יהודית ומתיישבים יווניים מאבקי בית סלווקוס ובית תלמי על השליטה בארץ <u>השפעת ההלניזם (יוונית) על השפה והתרבות היהודית</u> • שאילת מילים יווניות • תרגום השבעים	• בית תלמי • בית סלווקוס • יהדות אלכסנדריה • תרגום השבעים	• קריאת מפה והפקת מידע עליהן: "מסע" בערים הלניסטיות בא"י באמצעו מפה אינטראקטיבית • מיזוג מידע וייצוג: התלמידים יכינו תוכנית לסיור בעיר הלניסטית: שם העיר, מעמדה, מבנה העיר מוסדותיה ואתרים מרכזיים; האמנות ההלניסטית בעיר. • למידה חוץ-כיתתית סיור בעיר הלניסטית (בית שאן, קיסריה) • מילון מילים שמקורן ביוונית • שיח טיעוני – משפט ציבורי לתרבות היוונית: התייחסויות חיוביות לתרבות היוונית	שאלה של זהות: - פתיחות תרבותית וקבלת השפה, או בדלנות חברתית ותרבותית? - מה בין התבוללות לפתיחות?

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
				(פילון ; אגרת אריסטיאס) ושליליות (מקורות חז"ל)	
מרד החשמונאים וממלכתם (4 ש')	האם המרד פרץ בגלל גזרות הדת או בגלל המתיוונים? כיצד קמה הממלכה החשמונאית?	<u>הרקע לפרוץ המרד</u> א. ההתנגדות להתיוונות • המתיוונים המתונים (יאסון) • המתיוונים הקיצוניים (מנלאוס) • הפיכת ירושלים לפוליס • ההתקוממות העממית נגד מנלאוס ב. גזירות הדת של אנטיוכוס מתתיהו יהודה חג החנוכה	• התיוונות • ירושלים – אנטיוכיה • גזרות שמד • חסידים ומקדשי השם מתתיהו יהודה חג החנוכה	• ציר זמן למרד החשמונאים וממלכתם (167-63 לפנה"ס) • כתיבת טיעון / שיח טיעוני : האם ללכת לגימנסיון? • פעילות 'לב לדעת' : האם הליכה למשחק כדורגל / קולנוע / תיאטרון זו התיוונות? • איסוף נתונים והצגת מידע : בניית דמות היסטורית / ספרותית : -חנה ושבעת בניה -מתתיהו כמנהיג דתי	קידוש השם נאמנות לתורה גבורה פיסית ורוחנית מה בין מפגש ודיאלוג בין תרבויות לבין התבוללות?

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		<u>מהלך המרד</u> - פרוץ המרד : מתתיהו ובניו - קרבות יהודה המקבי : (רשימת הקרבות ; קרב לדוגמה : קרב אמאוס) - הישגי יהודה המקבי : - סילוק היוונים וטיהור המקדש - המשבר בעקבות מות יהודה בקרב אלעשה <u>המשך המרד</u>	- יונתן - שמעון - יוחנן הורקנוס - ינאי המלך	-יהודה המקבי כמצביא • קריאת מפה : קרב אמאוס, קרב אלעשה <u>כיצד קמה ממלכה?</u> • קריאת מפה : ההתפשטות של הממלכה החשמונאית (עם נקודות ציון של קרבות) • למידה חוץ-כיתתית : סיורים באתרי קרבות המקבים • איתור ואיסוף מידע והבחנה בין מקורות :	מרכזיות המקדש עצמאות מדינית

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		• יונתן נשיא וכהן גדול • שמעון – נשיא וכהן גדול (הבטחה לשושלת) • יוחנן הורקנוס – כיבושיו • יהודה אריסטובלוס – כהן ומלך • ינאי המלך – מלך וכהן גדול; כיבושיו • שלומציון המלכה (שמעון בן שטח)	• שלומציון המלכה • שמעון בן שטח • בית חשמונאי • שושלת שלטונית-מלכותית • כיתתיות • פרושים, צדוקים, איסיים • קומראן • תקופת הזוגות	- מטבעות בית חשמונאי - שמות מלכי חשמונאי (ריבונות והתייוונות בבית חשמונאי) • מיון ומיזוג מידע: טבלת התפקידים וההישגים של בני משפחת חשמונאי • ניתוח טקסט בהקשרו: - "ממחרת השבת" – למחלוקת הפרושים וצדוקים - "סרך היחד" – טקס הקבלה לעדת היחד וחיי היומיום בקומראן • שיח טיעוני: האם להיות 'צדיק' משמעותו לפרוש מהחברה?	מה בין מחלוקת לשם שמים לבין מחלוקת שלא לשם שמים? ערכי הצדוקים והפרושים מחיר המחלוקת והשלכותיה על המצב המדיני

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
	מדוע בעידן של עצמאות פורחות הכיתות השונות, ופורצות מחלוקות?	<u>החברה היהודית בתקופה החשמונאית</u> • פרושים ומרכזיות התורה לעומת הצדוקים וחשיבות המקדש • האיסיים ומגילות קומראן (פרישות וטהרה נגד המקדש) <u>ריב האחים יהודה הורקנוס ויוחנן אריסטובלוס</u>			חשיבות התושב"ע כמפרשת התורה שבכתב; טהרה ושיתופיות

ה. ראשית השליטה הרומית ומלכות הורדוס (63 לפנה"ס – 4 לפנה"ס) (9 שעות)

בשנת 63 לפנה"ס הסתיימה העצמאות החשמונאית. כתר המלוכה נשלל מיוחנן הורקנוס, ומאוחר יותר הורדוס התמנה למלך על ידי הרומאים. קווי המתח בין הקבוצות השונות בחברה היהודית, שנסקרו לעיל, קיבלו עתה ביטוי חריף יותר. היחידה תפתח בסקירה קצרה של האימפריאליזם הרומי ושל המעבר מרפובליקה לקיסרות; לאחר מכן היא תעסוק בתקופת שלטונו של הורדוס, תוך שימת דגש מיוחד על מפעלי הבנייה שלו (בית המקדש, קיסריה). שלטונו של הורדוס סימל בעיני רבים בעם את אבדן העצמאות ואת השעבוד לרומא. על רקע השנאה כלפיו, החלו להתגבש תנועות שקראו למרד ברומא. ביחידה נסקור את התנועות השונות ואת ההבדלים ביניהן.

מטרות

התלמידים:

1. יאפיינו את טיבו של האימפריאליזם הרומי, וייחלצו ערכים ותפיסות עולם שעצבו אותו;
2. ינתחו אירועים שהובילו למעבר מתקופת הרפובליקה לקיסרות בראשותו של אוגוסטוס, ויעמדו על השלכותיהם על רומא ועל הנתינים באימפריה;
3. יבינו את המתח שבין ערכי החברה הרומית לערכי החברה היהודית;
4. ינתחו את דמותו המורכבת של הורדוס ויעמדו על מעמדו המיוחד כ"מלך בחסד רומא";
5. יכירו את מפעלי הבנייה העיקריים של הורדוס, ויעריכו את תרומתו להתפתחותה של יהודה.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
האימפריה הרומית (4 ש')	האימפריה הרומית המעבר ממשטר רפובליקני לשלטון יחיד והשלכותיו	- מרפובליקה לקיסרות - התפשטות האימפריה - מלחמת האזרחים - המעבר לשלטון יחיד (אוגוסטוס) - ניהול האימפריה: - הצבא הרומי - האחדות הרומאית - מפעלי הבנייה - הלוח היוליאני - רשת הדרכים	- הסנאט - קונסולים - רפובליקה - אוגוסטוס - השלום הרומאי - פרובינקיות - נציבים - הלוח היוליאני	- ציר זמן: התפשטותה של רומא - קריאת מפה: מפת התפשטות האימפריה הרומית - סיור וירטואלי ברומא העתיקה - יצירת לוחות שנה (שמש, ירח, שמש-ירח)	קדמה ופיתוח

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
יהודה ורומא (א) הורדוס וזמנו (5 ש')	הורדוס – מלך יהודי או מלך רומאי ?	<u>מלחמת האחים החשמונאים</u> <u>וכיבוש ארץ ישראל על ידי פומפיוס</u> <u>הורדוס</u> • מוצאו של הורדוס • עליית הורדוס וחיסול השושלת החשמונאית • הורדוס "מלך בחסות רומא" • מפעלי הבנייה : - הר הבית ובית המקדש - קיסריה - הרודיון ומצדה <u>ההתנגדות להורדוס</u> • שרידי בית חשמונאי ואוהדיו • הציפייה למלך מבית דוד	• הורדוס • מלך חסות • קיסריה • הרודיון • מצדה • בית המקדש	• יצירת לוח סינכרוני והסקת מסקנות : אירועים בקיסרות הרומית מול אירועים בא"י • למידה חוץ כיתתית – סיור בקיסריה / במצדה, סיור וירטואלי בהר הבית • שיח טיעוני – משפט ציבורי : משפט הורדוס לפני הסנהדרין • הצדקת ידע והערכתו : הורדוס כמלך ישראל או שליט נכרי בחסות רומא	חשיבות האחוה דילמה : מה יותר נכון – להוביל פיתוח בחסות הרומאים או לשמור על עצמאות תרבותית תוך סיכון הקיים?

ו. מממלכה לפרובינקיה: יהודה בתקופת הנציבים והמרד הגדול (4 לפנה"ס – 70 לספה"נ) (8 שעות)

- 70 השנים האחרונות לבית השני עמדו בסימן של החרפת קווי השבר שנדונו ביחידות הקודמות. היחידה תצביע על שלושה צירי עימות שהביאו בסופו של דבר לפרוץ המרד הגדול, אך במקביל יצוינו ההתחלות של תפיסות ותנועות שאפשרו את המשך הקיום היהודי גם לאחר חורבן בית שני וכישלון מרד בר כוכבא:
1. בין יהודה לרומא – בראשית המאה הראשונה לספירה עברה יהודה לשלטון ישיר תחת אחריותם של נציבים ממונים. רמתם האישית הירודה של חלק מהנציבים וחוסר הרגישות שלהם הובילו לעימותים הולכים וגוברים. במיוחד יש להדגיש את ההשלכות הקשות שנודעו לפרשת צלם קליגולה.
 2. בין יהודים לנכרים – שלטון הנציבים נשען במידה רבה על האוכלוסייה היוונית בארץ. הערים המעורבות, ובראשן קיסריה, סבלו מעימותים רבים בין היהודים ליוונים.
 3. בין יהודים לבין עצמם – הקיטוב בתוך החברה היהודית הלך והעמיק. מצד אחד, משפחות הכהונה הגדולה הלכו והתעשרו, במידה רבה על ידי ניצול של חוקי התרומות והמעשרות, ומצד שני, רבים בעם ירדו מנכסיהם. לעימות המעמדי-חברתי היה גם נופך דתי. משפחות הכהונה הגדולה והאריסטוקרטיה היו מזוהות עם הצדוקים, ואילו המוני העם היו מזוהים עם הפרושים. בתוך הפרושים הלך והתגבר הזרם הקנאי – הפילוסופיה הרביעית – ששאף לחירות בכל מחיר.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את האירועים המרכזיים ממות הורדוס ועד לחורבן הבית השני, על פי סדר כרונולוגי;
2. יחלצו את הערכים שעומדים בבסיס תפיסות העולם של הפלגים השונים, וינתחו את המתחים הפנימיים בין הפלגים השונים בחברה היהודית ואת תוצאותיהם;
3. יעמדו על הקשר בין רעיונות, אמונות ודעות, והשלכותיהם על תהליכים חברתיים, פוליטיים ומדיניים;
4. ינתחו את דמותו המורכבת של פלאוויוס יוספוס ואת הערכים שהנחו אותו בכתיבה ובהנהגה, ויעמדו על חשיבות כתביו המשמשים כמקור היסטורי.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
יהודה ורומא (ב) ממות הורדוס ועד חורבן המקדש (8 ש')	הסיבות למרד הגדול – האם זהו מרד דתי, לאומי, או חברתי?	<u>המעבר משלטון תחת מלך חסות לשלטון ישיר של הנציבים</u> • מפקד קורניוס • פונטיוס פילטוס • המתח בין היהודים לשלטון הרומי • פיקוח הנציבים על בית המקדש • ביזת המקדש על ידי פילטוס • גזירת הצלם של קליגולה • אגריפס המלך • מעשי הנציב פלורוס	• ציר זמן – הצגת צירי זמן סינכרוניים לתולדות רומא ותולדות ישראל • קריאה ביקורתית – ספרות חז”ל כמקור היסטורי: דמותו של אגריפס המלך בספרות חז”ל • מיזוג מידע: דברי חכמים, יוספוס וישו על שחיתות משפחות הכוהנים הגדולים		

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		• יחסי יהודים-נכרים - העימות היהודי-יווני • בקיסריה ופרשת בית הכנסת • התפוררות החברה היהודית - שחיתות משפחות - הכהונה הגדולה - המשך המתח בין פרושים לצדוקים - קנאים ומתונים - ראשית הנצרות <u>המרד הגדול</u> • ההכנות למרד ומטרות המורדים • הפסקת הקרבת הקרבן	• קנאים • סיקריקים • ישו • פלאוויוס - יוספוס • אספסיאנוס • יוחנן מגוש חלב • טיטוס • רבן יוחנן בן זכאי • מצדה	• השוואה : ערכים חברתיים ודתיים של הכיתות היהודיות • הבחנה בין מקורות מידע – דברי יוספוס על המורדים : בין עובדה לדעה • איתור ואיסוף מידע – ניתוח מקורות ארכיאולוגיים : מטבעות המרד כמבטאים	• סובלנות ועמידה על האמת • טוהר המידות : יושרה ואחריות חברתית • מחלוקת וקבלת הכרעה • אהבת חנם ואחריות לעומת שנאת חנם וקנאות • עמידה על עקרונות לעומת שמירה על

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		לשלום הקיסר • כיבוש הגליל ויוסף בן מתתיהו • ריב הסיעות ושריפת מחסני המזון • יציאת ריב"ז מהעיר • המצור והחורבן • נפילת מצדה		אידיאולוגיה • קריאת מפה – מפת המרד • קריאת טקסט בהקשרו – סיפור יציאת ריב"ז: חירות או הצלה מועטת • שיח טיעוני – משחק תפקידים בין מתנגדי המרד (אגריפס השני) ותומכיו (יוחנן מגוש מחלב, אלעזר בן יאיר) • שיח טיעוני והצדקת הידע – משפט מבויס: יוספוס – היסטוריון, מצביא או בוגד? • למידה בינתחומית – ניתוח מקור ספרותי: "מסדה" מאת יצחק למדן	הקיים • עצמאות מדינית לעומת אוטונומיה דתית • חירות לעומת חיי שעבוד • קדושת החיים • הרעות

ז. מיבנה לבבל (70 – 630) (13 שעות)

חורבן הבית השני יצר שבר עמוק בחברה היהודית. בית המקדש היה העוגן המרכזי של החיים הדתיים. מצוות רבות היו קשורות במקדש, ואף היכולת של אדם מן היישוב לכפר על חטאיו ולהודות לאל הייתה קשורה באופן הדוק למקדש ולעבודת הכהן הגדול. שאלת הכפרה והדרכים להמשך הקשר בין העם לאל הצריכו היערכות מחדש של העולם היהודי. למרד היו גם השלכות חברתיות קשות: הפלגנות בחברה היהודית, שהגיעה לשיאה במלחמת האחים בזמן המרד, הוכחה כמסוכנת להמשך הקיום. ביבנה החל תהליך של התמודדות עם ההשלכות הדתיות של החורבן. בד בבד עם ההתמודדות עם תוצאות החורבן, המשיכו לפעם בעם תקוות לגאולה, שהגיעו לשיאן במרד בר כוכבא. לאחר כישלון מרד בר כוכבא התגבשה היהדות כאורח חיים המבוסס על קיום תורה ומצוות, ועל כן ההנהגה בתחומים רבים הייתה נתונה בידי החכמים. אחד משיאיו של תהליך זה היה עריכת המשנה בידי רבי יהודה הנשיא. המוסד הקהילתי שסביבו התארגנו החיים היהודיים היה בית הכנסת המקומי, שבו נפגשה הקהילה באופן סדיר. עם חתימת המשנה והגעתה לבבל, החלה תקופת האמוראים, שבמהלכה פרוחה יהדות בבל ומוסדות לימוד התורה שבה. בגולת בבל עוצבו החיים היהודיים כמערכת עשירה ותוססת של עיון ופרשנות בדברי חכמים. התלמוד הבבלי, שנערך לאחר מאות שנים של לימוד ועיון, נעשה לעוגן הדתי והתרבותי של היהודים כמעט בכל ארצות גלותם למשך מאות השנים הבאות. היחידה תסקור את הישגי המרכז ביבנה, את מרד בר כוכבא, ובעקבות כישלוננו – את מעבר הנשיאות לגליל. חלקה האחרון של היחידה יעסוק באמוראי בבל ובהיווצרות התלמוד הבבלי. ההתמודדות של העולם היהודי עם החורבן והשלכותיו מזמנת דיון במגוון רחב של נושאים: היכולת של עמים ויחידים להשתקם בעקבות משברים והצורך בעדכון ובהתאמות באורח החיים כמענה לשינויים במציאות.

מטרות התלמידים:

1. יכירו ויעריכו את תרומתם של חכמי יבנה לעיצוב ההלכה ולהתמודדות עם החורבן ;
2. ינתחו את המחלוקות סביב דמותו של בר כוכבא וסביב מעשיו ;
3. יעמדו על חשיבות חתימת המשנה והתגבשות מוסד בית הכנסת להמשך השמירה על זהות יהודית והמשך קיום התרבות והעם היהודי, על רקע אבדן הריבונות ;
4. יכירו את מרכזיותם של חכמי בבל והתלמוד הבבלי לעולם היהודי, ביצירת מענה עדכני לאורח חיים יהודי במציאות משתנה.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
יהודה ורומא (ג) לאחר חורבן המקדש (7 ש')	כיצד המשיכו היהודים לחיות בא"י לאחר חורבן המקדש? כיצד פעלו החכמים לגיבוש העם לאחר החורבן? מרד בר כוכבא לאור הסיבות והתוצאות	<u>יבנה כמרכז דתי</u> • האבל והמשבר בעקבות החורבן • תקנות ריב"ז – זכר למקדש או תחליף למקדש? • רבן גמליאל דיבנה : קביעת סדר התפילה [סדר ליל פסח], ברכת המינים <u>מרד בר כוכבא (132-136)</u> • הסיבות למרד בר כוכבא (בניית איליה קפיטולינה וגזירת המילה בידי הדריינוס) • ההכנות למרד	• יבנה וחכמיה • רבן גמליאל • הנשיאות • תפילות הקבע • נצרות ונוצרים • אחדות ההלכה • בר כוכבא • איליה קפיטולינה • הדריינוס • ביתר • ר' עקיבא	• ציר זמן – בניית צירי זמן מקבילים : הקהילות היהודיות בארץ ישראל ובבל 70-640. • מיזוג מידע – הסידור והמשנה כמקור לפעולות רבן גמליאל דיבנה • איתור ואיסוף מידע – הבניית דמות היסטורית : רבן גמליאל דיבנה לאור מקורות חז"ל • איתור, איסוף ומיזוג מידע – מרד בר כוכבא לאור מקורות : - ספרותיים : חז"ל, היסטוריונים רומיים, אבות הכנסייה - ארכיאולוגיים : אגרות, מטבעות, מערכות המסתור	התמודדות וצמיחה מתוך משבר תורה ותפילה אחדות ההלכה "עת לעשות לה'" מרד בר כוכבא –

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
	התבססות הנהגת העם בידי הנשיאות והחכמים	• ר' עקיבא וחכמים – המחלוקת על התמיכה בבר כוכבא • מהלך המרד • כיבוש ביתר • גזירות הרומאים בעקבות המרד ועשרת הרוגי מלכות <u>מעבר המרכז היהודי לגליל</u> <u>והנהגת חכמים</u> • המעבר לאושא • התבססות הנשיאות בהנהגת העם • ר' יהודה הנשיא - עריכת המשנה - מעמדו הכלכלי והמדיני	• עשרת הרוגי מלכות • אושא • ר' יהודה הנשיא • משנה	• איתור ואיסוף מידע – הבניית דמות היסטורית: ר' עקיבא כמנהיג דתי ולאומי לאור מקורות חז"ל • למידה חוץ-כיתתית – סיור במערות המסתור • קריאת מפה – מפת בתי הכנסת בארץ בתקופה הביזנטית: פיזור ורכוז האוכלוסייה • איתור ואיסוף מידע – הבניית דמות היסטורית: ר' יהודה הנשיא מנהיג דתי ולאומי לאור מקורות חז"ל • איתור, איסוף ומיזוג מידע – בית הכנסת והציבור היהודי: פסיפסים,	האם הוא היה ביטוי לאמונה ולביטחון בה' או טעות היסטורית?

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		- עליית בתי הכנסת - הזיקה לעולם היווני-רומי (מילים שאולות ; פסיפסים)		ומקורות חז"ל למידה חוץ-כיתתית – החיים היהודיים בגליל : סיור בבתי הכנסת, ציפורי ובית שערים – הזיקה לעולם היווני-רומי	ההלכה כמעצבת החיים היהודיים קהילות ושייכות התבדלות ושותפות : בין הקהילה היהודית לעולם הנוכרי
אמוראי בבל והתלמוד הבבלי (6 ש')	גולת בבל כמרכז התורה של העם היהודי	<u>היצירה האמוראית</u> - תלמוד בבלי - תלמוד ירושלמי - מדרש ופיוט	- אמוראים - תלמוד ירושלמי - תלמוד בבלי - הפיוט והמדרש	ציר זמן – צירי זמן מקבילים לאמוראי בבל וארץ ישראל, ויצירותיהם קריאת מפה – מפת היישוב היהודי בבבל : היבטים כלכליים ותרבותיים	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
	הפצת התלמוד הבבלי על ידי חכמי בבל לכלל ישראל	<u>ישיבות בבל והנהגת יהדות בבל</u> • סורא • פומפדיתא • היחסים בין ראש הגולה לחכמי בבל • הפצת התורה לציבור (ירחי כלה)	• ישיבות בבל • רב ושמואל • ראש הגולה • ירחי כלה	• קריאת מפה – מפת ים ההלכה : התפתחות התורה שבעל פה לאורך הזמן והמרחב • למידה בינתחומית – ספרות, תושב"ע ולשון (אמנות) : ניתוח פיוט ומדרש לדוגמה • ניתוח טקסט בהקשרו – סוגיה תלמודית כמקור היסטורי (ירידת רב לבבל [בבלי, סנהדרין ה ע"ב])	לימוד תורה התפתחות התורה שבעל פה אחדות ההלכה

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		<u>בין בבל לארץ ישראל ומעבר</u> <u>התורה שבעל פה</u> • בואו של רב לבבל והקמת הישיבות • יחסי הנשיא וראש הגולה • יחסי בבל וארץ ישראל • מחלוקת העיבור בין בבל לארץ ישראל • עליית תלמידי חכמים מבבל על אף איסור העלייה	• רב • שמואל • סוד העיבור	• איתור, איסוף ומיזוג מידע – בניית דמות היסטורית : מעמדו ותפקידיו של ראש הגולה לאור מקורות חז"ל • איתור ואיסוף מידע – בניית דמות היסטורית : - רב - שמואל - ר' יוחנן • שיח טיעוני – משחק תפקידים : האם לעבור לישיבת סורא או להישאר בבית המדרש בטבריה	דילמה : האם להעדיף את ישיבת ארץ ישראל או את לימוד התורה האיכותי בחוץ לארץ? מנהיגות תורנית לעומת מנהיגות מדינית מעלת ארץ ישראל וערך לימוד התורה

תוכנית הלימודים לכיתה ז' (60 שעות)

מבוא

תוכנית הלימודים לכיתה ז' מקיפה את תקופת ימי הביניים ואת העת החדשה המוקדמת בהיסטוריה היהודית, החל בתקופת הגאונים במזרח ועד לעליית החסידות במערב. בהיסטוריה הכללית היא מקיפה את התקופה המתחילה בשקיעת האימפריה הרומית (476) ועד למהפכה המדעית (המאה ה-17). מבחינה גיאוגרפית, התוכנית מקיפה את ההתרחשויות בעולם המוסלמי והנוצרי. על אף שהכינוי 'ימי הביניים' מקורו בהשקפתם השלילית של אנשי הרנסנס כלפי הדורות הקודמים, היבטים רבים ומשמעותיים של התרבות בת ימינו נוצרו והתפתחו בתקופה זו, והם שיעמדו במוקד תוכנית הלימודים.

ימי הביניים מכונים גם 'תור האמונה'. בתקופה זו קמו והתגבשו שתי דתות מונותאיסטיות חדשות בנוסף ליהדות: הנצרות והאסלאם, אשר התעמתו על הבכורה, בעוד שכל דת מבקשת להצביע על עליונותה על פני הדתות האחרות. לתחרות הדתית והפוליטית היו השלכות על כל תחומי החיים בימי הביניים. במישור המדיני והצבאי, הנוצרים והמוסלמים נפגשו פעמים רבות בשדה הקרב, כאשר אחדים מהעימותים הקשים ביותר נערכו סביב השליטה על ארץ ישראל וירושלים במהלך מסעי הצלב. כל קבוצה יצרה בארצות שלטונה מערכת חוקים שהפלתה לרעה את בני דתות המיעוט. אולם, לצדם של דפוסי העימות בין שלוש הדתות, התקיימו דפוסים של חיים משותפים, והללו, לא פחות מאשר דפוסי העימות, עצבו את עולמם הדתי של בני התקופה. הזיקות וההקשרים בין בני הדתות השונות התקיימו במישור הכלכלי וכן בעולם התרבותי של יהודים, נוצרים ומוסלמים.

החברה הימי-ביניימית – הן בעולם המוסלמי והן בארצות הנצרות – התאפיינה בהצבת גבולות חברתיים ומעמדיים. הבלטת הייחודי והשונה של כל קבוצה ומעמד תרמה לססגוניות של החיים, והעניקה רשת תמיכה מסוימת ליחידים במסגרת הקבוצה, אבל היא גם הקשתה מאוד על פיתוחה העצמאי של האישיות. אחד השינויים הבולטים במעבר מימי הביניים לראשית העת החדשה הוא עליית ערכו של האדם באשר הוא, בלי קשר לשייכותו הקבוצתית.

תוכנית הלימודים פותחת במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים. התוכנית תתמקד במעמדם ובדפוסי חייהם של הקיבוצים היהודים בארצות האסלאם והנצרות ובהיווצרותם של קיבוצי ישראל הגדולים באימפריה המוסלמית ולאחר מכן באירופה ובאימפריה עות'מאנית, בעקבות הגירושים מאירופה ומספרד. החלק האחרון של תוכנית הלימודים יעסוק במעבר מימי הביניים לראשית העת החדשה בהיסטוריה היהודית ובהיסטוריה הכללית, תוך שימת דגש על המהפכה המדעית.

תוכנית הלימודים תמשיך לפתח את המיומנויות הנדרשות ללימוד היסטוריה, ובהן: ציר זמן, קריאת מפה ושימוש במקורות היסטוריים. לצד אלו יינתן מקום גם למיומנויות חשיבה מסדר גבוה: מיזוג מידע, ביקורתיות, שיח טיעוני ועוד. היבטים אלו חיוניים במיוחד על מנת להבין את עולמם של בני ימי הביניים על מורכבותו הדתית והתרבותית. התוכנית שמה דגש על הבנת אירועי התקופה גם דרך סיפוריהם של אישים מרכזיים בעולם היהודי ובהם: רש"י, ריה"ל, הרמב"ם, הבעל שם טוב ודונה גרציה, ובעולם הלא-יהודי ובהם: מוחמד, מרטין לותר ועוד.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את משמעות התיקוף ההיסטורי ואת המאפיינים של תקופות מעבר וכן מעבר בין תקופות (פריודיזציה);
2. יכירו את שתי הדתות המונותיאיסטיות החדשות – הנצרות והאסלאם, יערכו השוואה ביניהן ויבחנו את היחסים בינן לבין ליהדות;
3. יבינו את הקשר בין החלוקה המדינית של העולם לבין העימות הבין-דתית בין מוסלמים לנוצרים;
4. יבינו כיצד ערכים של קנאות מחד גיסא וסובלנות מאידך גיסא יצרו דפוסי עימות בין הדתות והיוו גם רקע למפגש ולזיקות תרבותיות;
5. ינתחו דמויות של אישי רוח יהודיים בולטים בימי הביניים כמייצגים את תקופתם;
6. ישוו בין צורות חיים שונות של ניהול חיי קהילה בארצות האסלאם והנצרות, ויבינו שניהול החיים משקף ערכים של צדקה, גמ"ח וערבות הדדית;
7. יבינו את השלכותיה של התחרות בין הדתות על חיי היהודים בעולם – בין מיעוט נרדף למיעוט נסבל.

א. מבוא לימי הביניים (המאה ה-6 – המאה ה-8) (7-6 שעות)

החלק הראשון של היחידה עוסק במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים, ומפגיש את התלמיד לראשונה עם הצורך להתמודד עם בעיית התיקוף (הפריודיזציה). כיצד עוברים בין תקופות? מה מבדיל ומבחין בין תקופה לתקופה? מה משותף לשתי התקופות? היחידה מציעה היכרות ראשונית עם מספר הבדלים, שהצטברותם מביאה להכרה בקיומו של עידן חדש באגן הים התיכון ובאירופה. ההבדל המשמעותי ביותר הוא המעבר מהחלוקה המדינית של העולם בין אימפריות מזרחיות למערביות לחלוקה המבוססת על מרחב דתי: הצפון הנוצרי (אירופה ואסיה הקטנה), כנגד הדרום המוסלמי (צפון אפריקה והמזרח התיכון).

החלק השני של היחידה יעסוק במאפייני הנצרות והאסלאם, בהבדלים ביניהן אך גם בנקודות הדמיון, במיוחד בכל הקשור לחיסול עבודת האלילים בשטחי שלטון. החלוקה המדינית החדשה של אירופה והמזרח התיכון יצרה מצב חדש גם עבור היהודים. לאחר כיבושי האסלאם, מפרס במזרח ועד לספרד במערב במאות 7-8 לספירה, נמצאו מרבית היהודים בעולם תחת שלטון מדיני אחד (האסלאם). למצב חדש זה היו יתרונות רבים בכל הנוגע לאחדות העולם היהודי ולחיוזק הקשרים בין הקהילות במרחב המוסלמי. בה בעת התפתחו באופן נפרד ובדרך ייחודית קהילות אשכנז וצרפת, שחיו בעולם הנוצרי.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את משמעות החלוקה לתקופות ואת המעבר מתקופה לתקופה על פי ייצוג של תבחינים / על פי הקריטריונים לחלוקה בין תקופות;
2. יבחנו את השינויים המדיניים ואת היפוך הצירים המדיני (ממזרח-מערב לצפון-דרום) ויבינו את ההשלכות בהיבטים שונים;
3. יכירו את מאפייני הנצרות והאסלאם ואת ההשלכות שהיו לכך על העימות המדיני והדתי בין שתי הדתות;
4. יעמדו על נקודות הדמיון והשוני באופן מיגור האלילות על ידי שתי הדתות המונותאיסטיות – הנצרות והאסלאם;
5. ינתחו את מפת הפזורה היהודית בימי הביניים, להבנת תהליכי ההגירה בהקשריהם המדיניים;
6. יבחנו את משמעות השינויים הדתיים והמדיניים שהתרחשו באגן הים התיכון ובאירופה ואת השפעתם על חיי היהודים;
7. יבחנו את הערכים שביסוד הנצרות והאסלאם לעומת הפגניות;
8. יבינו את המתח שבין שמירה על זהות ייחודית לבין ההשתלבות בחברת הרוב הנוצרית.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
ימי הביניים – מבוא (2 ש')	רצף ותמורה : מה מבדיל ומה משותף בין תקופה לתקופה?	- מה מייחד כל תקופה ומה מהווה המשכיות של העת העתיקה וימי הביניים? א. מהאימפריה הרומית-פגנית לאימפריות המונותיאסטיות - מזרח – ביזנטיון - מערב – הקיסרות הנוצרית-רומית ונפילתה - פלישת השבטים הגרמניים והקמת ממלכות ברבריות-נוצריות עד שנת 1000 ב. שינויים במפת הפזורה היהודית : - קהילות תחת שלטון ביזנטיון : ארץ ישראל, דרום איטליה, יוון, אסיה	- תיקוף (פריודיזציה) - ימי הביניים - ברברים - השבטים - הגרמניים - פזורה / תפוצה / גולה - אשכנז	• איתור ואיסוף מידע, מיון מידע והסקת מסקנות – חלוקה לתקופות על פי מאפיינים היסטוריים : קריאת מפות משולבות בצירי זמן סינכרוניים להיסטוריה מדינית, דתית וחברתית באגן הים התיכון ובאירופה • ניתוח גורמים ותוצאות והסקת מסקנות – בנייה או ניתוח של תרשים זרימה של התפתחות התפוצה היהודית בימי הביניים בזיקה למפת אזורי השליטה הדתיים,	האם ימי הביניים הם תקופת אור או חושך? מהם הערכים שביסוד כל אחת מהעמדות?

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		הקטנה - קהילות העולם הנוצרי: איטליה, אשכנז – צרפת וגרמניה, ספרד הנוצרית (טולידו, ברצלונה וגירונה) - קהילות בעולם המוסלמי: בבל, מצרים, קירואן, ספרד המוסלמית (קורדובה, גרנדה) - יהודי אתיופיה, תימן, חצי האי ערב.	• ספרד הנוצרית • ממלכת חמייר • יהדות אתיופיה	לדוגמה: - יהודי ספרד בין אסלאם לנצרות - ממלכות יהודיות עצמאיות - בידודן של קהילות ביתא ישראל, הודו. - ניתוח טקסט ובניית מפה – אגדת ארבעת השבויים וייסוד מרכזי התורה	גולה או תפוצה?
עליית דתות הספר: עליית הנצרות והתפשטותה (1 ש')	מהם המאפיינים של ההמשכיות והשינוי בנצרות בהשוואה ליהדות?	- מישו לפאולוס ומיהדות לנצרות - פאולוס והשליחים: המשכיות וחידוש כלפי היהדות במוסדות האמונות והטכסים:	• ישו • שליחים • פאולוס • סקרמנטים	• השוואה – צירי זמן: לימוד הספירה הנוצרית לעומת צירי זמן אחרים (לבריאת העולם; להקמת המדינה)	אמונה באל אחד

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		- אמונת השילוש - ביטול המצוות - סקרמנטים - חגים נוצריים - לוח שנה נפרד - כתבי הקודש (הברית הישנה והברית החדשה) - מקומות קדושים לנצרות ועלייה לרגל • היחס של היהדות לאמונה הנוצרית • הנצרות כדת האימפריה - רדיפת הדת הנוצרית והתפשטותה - הפיכתה של הנצרות לדת האימפריה	• שילוש • "ברית ישנה" • "ברית חדשה" • מיסיון • מרטיריון • קונסטנטינוס • ועידת ניקיאה	• ניתוח טקסט בהקשרו – ברכת המינים כתגובה יהודית לנצרות	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		ופעילות קונסטנטינוס - ועידת ניקיאה - התנצרותם של השבטים הברבריים - היחס ליהודים			
עליית האסלאם (2 ש')	מהם מאפייני הדת המוסלמית?	• התקופה הטרום אסלאמית בחצי האי ערב - הדת בתקופה הקדם אסלאמית (הג'הליה) - העיר מכה וחשיבותה • ציוני דרך בחיי מוחמד ויסוד דת האסלאם: - ראשית חייו ועיסוקו במסחר - ההתגלות / השליחות (610) - פעילותו במכה (610-622)	• הג'הליה • הכעבה (מכה) • ההג'רה	• איתור ואיסוף מידע, הסקת מסקנות – קריאת מפה: חצי האי ערב – מפה כלכלית ושבטית בזיקה להתפשטות האסלאם • למידה בינתחומית – שירי המשורר שמואל בן עדיה וערכי העולם הערבי והיהודי • איתור ואיסוף מידע – בניית ציר זמן: חיי מוחמד והפצת האסלאם בחצי האי ערב (פעילות עצמית)	גבורה ואומץ, כבוד, יושר ונאמנות, נדיבות, הכנסת אורחים

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		- ההגירה (622) וחשיבותה - פעילות מחמד ביתריב (אלמדינה) - השבטים היהודיים וגורלם - כיבוש מכה (630) • יסודות דת האסלאם: - אמונה בייחוד האל ובמוחמד נביא, חותם הנביאים - קדושת הקוראן - המסורת: סונא, חדית' - האסלאם כדת הלכה: חמש מצוות האסלאם: - עדות - תפילה - צדקה - צום	• קרב חייבר • הלוח המוסלמי • קוראן • סונא • חדית' • חמשת עמודי האסלאם	• הצדקת הידע והערכתו – מדוע בקוראן מכונה התקופה הקדם אסלאמית כ"ג'הליה" (בערות)? • איתור, איסוף ומיזוג מידע – תמונות ואיורים מחיי המוסלמים הממחישות את חמשת עמודי האסלאם • השוואה - צירי זמן דתיים: יהודי, נוצרי, מוסלמי - דומה ושונה בין עקרונות היהדות לאסלאם	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		– עלייה לרגל למכה – הג'יהאד • פיצול האסלאם : סונים, שיעים, דרוזים	• שיעה • דרוזים		
האימפריה המוסלמית (2 ש')	מימוש עקרונות האסלאם במציאות האימפריאלית – כיצד?	<u>התפשטות האסלאם ואתגר השליטה במרחב</u> • חליפות בית אומיה • חליפות בית עבאס (750) • חליפות קורדובה • קביעת היחס ללא-מוסלמים • תרבות האסלאם - מתווך ויוצר תרבות (העברת הידע הקלאסי) - הישגי התרבות האסלאמית - אדריכלות : מבנים דתיים	• דאר אל-חרב • דאר אל-אסלאם • עמי הספר • בני חסות • (ד'ימים) • ג'יזיה • מסגד • מדרסה	• איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה : התפשטות האימפריה האסלאמית • השוואה – מאפייני השליטה במרחב של האימפריה הפרסית לעומת האסלאמית : - רשת הדרכים - אחידות דתית תרבותית? - ריכוזיות מול ביזור • איתור, איסוף ומיזוג מידע – האסלאם כמתווכי תרבות ויוצרי תרבות • למידה בין תחומית – ניתוח מקורות חזותיים ומילוליים בתחומי האמנות, המדע, הספרות והשירה, הפילוסופיה והלשון	סובלנות דתית

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת": דיון בערכים
		באסלאם – מסגד, מדרסה, ח'אן, רבאט		למידה חוץ-כיתתית – סיורים במבנים מוסלמיים בני התקופה (ירושלים העתיקה, רמלה)	

ב. היהודים תחת השלטון המוסלמי (המאה ה-8 – המאה ה-15) (7 שעות)

השלטון האסלאמי איחד את רוב העולם היהודי, לאחר כאלף שנים של פירוד בין התפוצה המזרחית בבבל לתפוצה המערבית בארץ ישראל ובארצות הים התיכון. איחוד העולם היהודי טמן בחובו אפשרויות ליצירת חברה יהודית מאוחדת באורחות חייה ובתרבותה, ואולי אף הנהגה ריכוזית אחת. האפשרות להנהיג את מרבית העולם היהודי העלתה במלוא עוצמתה את התחרות בין ישיבות בבל לישיבת ארץ ישראל, שהתיימרו לעמוד בראש הציבור היהודי באימפריה המוסלמית, ולהנהיגו מבחינה דתית, מדינית וחברתית. היחידה תפתח בסקירה של מעמד המשפטי של היהודים תחת השלטון האסלאמי, ולאחר מכן תעסוק בהתפתחויות בחברה היהודית, ובפרט במאבק על ההגמוניה בין ראשי ישיבות בבל לישיבת ארץ ישראל.

העולם המוסלמי היווה גם מצע להשפעות תרבותיות בין החברה היהודית לערבית. ביחידה נעסוק בשני אישים המגלמים היטב הן את השאיפה למנהיגות דתית-ערכית שתגבש את העם היהודי, והן את היות היהודים חלק מהמרחב האסלאמי התרבותי: רב סעדיה גאון והרמב"ם.

רב סעדיה גאון נחשב ללוחם הקנאי ביותר נגד הקראות ונגד ניסיונות ההגמוניה של ישיבת ארץ ישראל. הוא גם היה מבין הראשונים שנטלו במודע רעיונות פילוסופיים ודרכי ביטוי מהעולם המוסלמי. מפעלו ההלכתי של הרמב"ם נועד לייסד הלכה אחידה ומבוססת לכל העם היהודי, ואילו מפעלו הפילוסופי, בדומה לזה של רס"ג, הוא ביטוי לדו-שיח עם התרבות שהתפתחה בעולם המוסלמי.

מטרות

התלמידים:

1. ינתחו את המסמך המשפטי 'תנאי עומר' ויבינו את השפעתו על מעמד המשפטי של היהודים בעולם המוסלמי;
2. יעריכו את תרומת ההנהגה היהודית לאיחוד רוב העולם היהודי ואת משמעותו לחיי היהודים בקהילות השונות;
3. יכירו את תרומתם של הגאונים להמשך היצירה וההלכה היהודית;
4. יעריכו את דמותו של רס"ג כמנהיג, כאיש הלכה, כפילוסוף וכאיש תרבות, ואת פעלו בהנהגת העולם היהודי;

5. יעמדו על דמותו הרבגונית של הרמב"ם מבחינה הלכתית ופילוסופית, ויבחנו את מקום התרבות המוסלמית והיוונית ביצירתו ;
6. ינתחו את מאפייני הקהילה היהודית תחת שלטון האסלאם, ויבינו את תרומתם להמשך קיומו של העם היהודי בגולה ;
7. יבינו את המתח בין שמירה על זהות ייחודית מול ההשתלבות בחברת הרוב המוסלמית.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
היהודים תחת השלטון המוסלמי (6 ש')	מעמד היהודים תחת השלטון האסלאמי : מיעוט נרדף או נסבל?	• חוקי עומר ומעמד היהודים כבני חסות (ד'ימים) : - חוקי הלבוש - מס גולגלת (ג'יזיה) - ביטחון הנפש והרכוש • הנהגת היהדות בארצות האסלאם (ארבע הרשויות) - ראש הגולה - ראשי ישיבות בבל (סורא ופומפדיתא) - ראש ישיבת ארץ ישראל	• מיעוט אתני-דתי • מיעוט נרדף / נסבל • חוקי עומר • ד'ימים • ג'יזיה • גאון – גאון יעקב	• ניתוח טקסט בהקשרו, הסקת מסקנות – קריאה בחוקי עומר • ציר זמן ויישום - תקופת הגאונים בזיקה לציר השתלשלות ההלכה • איסוף ומיזוג מידע והסקת מסקנות – קריאת מפות : תחומי ארבעת הרשויות ; מפת השו"תים (קשרים קהילתיים ואזוריים)	גמילות חסדים מנהיגות וקהילתיות ההלכה כמאחדת ומייחדת את העם היהודי

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		• היצירה הרוחנית בתקופת הגאונים לאור המקורות: - הגניזה הקהירית - כתר ארם צובא - בן אשר והניקוד הטברני - אגרת רב שרירא גאון - סדר רב עמרם גאון - הלכות הרי"ף - שו"ת הגאונים • הקהילה היהודית • מקצועות היהודים • אחזקת הישיבות • גמילות חסדים	• גניזת קהיר • שו"ת • ניקוד טברני • "הכתר" • אגרת רש"ג • סדר רב עמרם גאון • הלכות הרי"ף • שלשלת • הקבלה	• איתור ואיסוף מידע, הבחנה בין מקורות מידע - <u>מקור ראשוני</u>: הגניזה הקהירית התיעודית (כתב מינוי לראש ישיבה) - <u>מקור משני</u>: אגרת רב שרירא גאון • פעילות העשרה במרשתת – עבודת מיני חקר בצוות - גלגולו של הכתר - הגניזה הקהירית מהקלף ועד לרשת • איתור ומיון מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה וקטעי מקור: מסעו של סוחר יהודי בעקבות מכתביו מהגניזה (צפון אפריקה – מצרים - ארץ ישראל והודו) – הכרת ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית.	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
		<u>האישיות ודורה (אחת מתוך השתיים בהעמקה):</u> • רב סעדיה גאון - פילוסופיה - בלשנות (מילונאות) - פרשנות - פולמוס לוח השנה - המאבק בקראים • הרמב”ם - פוסק - פילוסוף - רופא - מנהיג יהדות מצרים - סיוע רוחני ליהדות - תימן	• אמונות ודעות • פולמוס הלוח • קראים • היד החזקה • מורה הנבוכים • אגרת תימן	• איתור ואיסוף מידע – בניית דמות היסטורית (באמצעות תכנת meograph) - רב סעדיה גאון - הרמב”ם • למידה רב תחומית - הלכה: סידור רס”ג; מפעל הרמב”ם היומי - מחשבת ישראל: אמונות ודעות; שמונה פרקים, מורה נבוכים - מדעים: רס”ג כבלשן; הרמב”ם כרופא	חכמה בגויים תאמין שמירה על זהות ייחודית מול השתלבות

ג. העולם הנוצרי: מבוא (המאה ה-9 – המאה ה-14) (3 שעות)

דופק החיים של אירופה הימי-ביניימית היה שעון הכנסייה, וצריח הכנסייה מיקד את מבטם של בני היבשת לשמיים. היחידה תפתח בתיאור הפיכתה של אירופה לנוצרית על ידי המיסיונרים שנשלחו לכל קצוות היבשת, ובהמשך תתאר את חשיבותם של המנזרים בהשרשתם של האידיאלים הנוצריים בחברה האירופאית. חלקה השני של היחידה יעסוק בהיבטים החברתיים-כלכליים של אירופה: הפיאודליזם כשיטה לניהול המדינה וחלוקת המשאבים בין המלוכה, האצולה והעם הפשוט. היחידה תסתיים בתיאור עלייתם של הערים ושל מעמד הבורגנים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו היבטים שונים בהתפשטותה של הנצרות באירופה (כפייה, מיסיונריות, קבלה של יסודות פגאניים);
2. יבינו שאורח החיים במנזרים מבטא ערכים ותפיסת עולם, ויבינו את התפקיד שמילאו המנזרים בהפצה ובהשרשה של העקרונות הנוצריים;
3. יכירו את מאפייני החברה הפיאודלית ואת השפעתם על היחסים בין המעמדות החברתיים באירופה;
4. יבינו את מרכזיותה ומקומה של הדת הנוצרית בחיי היום יום;
5. ישוו ויציגו יתרונות וחסרונות של חיים של בחברה רבודה (פיאודלית) לעומת חיים בחברה עירונית, ויבינו את הערכים שביסוד המבנה הפיאודלי לעומת החיים בערים;
6. יבינו את שתי תפיסות העולם של הכנסייה והמלוכה, שהובילו למערכות יחסים מורכבות, ואת השלכותיהן על הפוליטיקה האירופאית.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
אירופה הנוצרית (1 ש')	כיצד התפשטה הנצרות באירופה? (היבטים מעכבים ומקדמים)	• יצירת האימפריה הרומית הקדושה והיווצרותן של ממלכות אירופה - המיסיון מנצר את אירופה - קרל הגדול והקמת האימפריה הנוצרית - פיצול האימפריה הרומית בימי יורשיו של קרל הגדול • הרנסנס הקרולינגי (בחירה) - העתקת כתבי היד (קלוגי) - הקשרים עם המזרח (הארון אל-רשיד) - חוק ומשפט - המנזרים ופריחה תרבותית	• האימפריה הרומית הקדושה • מיסיון • קרל הגדול • רנסנס קרולינגי	• איסוף מידע, השוואה והסקת מסקנות – קריאת מפות: האימפריה הרומית הקדושה בימי קרל הגדול ויורשיו בהשוואה למפת האימפריה הרומית בשלהי העת העתיקה (הובאה ביחידה 1), והמשמעות ביחס להתפשטות הנצרות • שיח טיעוני – משחק תפקידים – מה שומרים ומה שוכחים: נזירים במנזר קלוגי מתווכחים איזה כתב יד להעתיק (תנ"ך, ספרי יוספוס, ספרי שירה)	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
הפיאודליזם (2 ש')	כיצד נבנתה המחויבות ההדדית בין השליטים לתושבים במערכת הפיאודלית?	• המערכת הפיאודלית - יחסי המלך והאצולה - יחסי האצולה והעם הפשוט (ואסל-צמית) - בין מלוכה לכנסיה	• היררכיה • פיאודליזם • צמית • וסל • מלך • שבועת - נאמנות • אביר	• איתור, איסוף מידע ומיזוג מידע – באמצעות מקורות ספרותיים ותיעודיים נתאר: - יום בחיי איכר - יום בחיי אציל - יום בחיי נזירה • מיון וייצוג מידע – תרשים זרימה: מערכת היחסים במשטר הפיאודלי	חברה שוויונית לעומת חברה היררכית
הערים בימי הביניים (1 ש' – בחירה)	אווירה של העיר עושה את האדם חופשי – כיצד?	• גורמים לעלייתן של הערים - גידול דמוגרפי והקמת ערים - הפריבילגיות העירוניות - יצירת מעמד הבורגנים • המוסדות המרכזיים בעיר - הנהגה פוליטית	• פריבילגיה	• איתור ואיסוף מידע – מקורות חזותיים (סיור וירטואלי בעיר ימי-ביניימית) • השוואה והסקת מסקנות – מאפייני החיים בעיר לעומת החיים באחוזות החקלאיות, תוך התמקדות בסדר היום של האיכר לעומת סדר היום של אדם עירוני	חירות

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		- הגילדות - הקתדרלה והבישופ - שוק - העיר כמרכז של תרבות והשכלה (הולדת האוניברסיטה)	• גילדה • קתדרלה • יריד • אוניברסיטה	(כתב זכויות עירוני לעומת נוסח פיאודום)	

ד. הקהילה היהודית בארצות הנצרות (המאה ה-10 – המאה ה-14) (10 שעות)

בדומה לארצות האסלאם, גם בעולם הנוצרי היו היהודים זרים ובני דת מתחרה, ואת מקומם ומעמדם צריך היה להבטיח ולעגן בחוזים. היהודים היו חלק מהחברה העירונית, אבל לא היו חברים שווי זכויות בערים. היחידה תפתח בתיאור מעמדם המשפטי של היהודים בעולם הנוצרי, תוך השוואה לעולם המוסלמי. התחרות בין הדתות הולידה מתחים, והללו התפרצו לא אחת בדמותם של עימותים אלימים, ששיאן היה בסדרת מסעי הצלב, שנמשכו כמאתיים שנה. במהלך מסע הצלב הראשון נפגעו הקהילות היהודיות בעמק הריין (גזרות תתנ"ו), והלכה והתגבשה באשכנז תופעה של קידוש השם. היחידה תדון במסעי הצלב ובפגיעות ביהודים, ובכלל זה בתרבות הוויכוח היהודי-נוצרי באשכנז ובספרד.

הנושאים יילמדו דרך דמויותיהם של רש"י והמהר"ם מרוטנברג, כצוהר למורכבות הדילמות של היהודים באירופה הביניימית. מפעלו הפרשני של רש"י נעשה מתוך מודעות להתערותם של היהודים בחברה הסובבת, ויחד עם זאת, רש"י גם היה עד למסעי הצלב ולפגיעות ביהודים.

פרשת חייו של המהר"ם מרוטנברג מבטאת במיוחד את קשיי החיים ואת הדילמות הערכיות לנוכח האלימות הנוצרית.

מטרות

התלמידים:

1. ינתחו את המעמד המשפטי הייחודי של היהודים באירופה הנוצרית;
2. ישוו בין מצבם של היהודים בארצות האסלאם לארצות הנצרות, בהיבט המשפטי והחברתי;
3. יעמדו על מרכזיותם של העימותים הדתיים ועל השפעתם על עיצוב המפה המדינית (מסעי הצלב והקמת ממלכת ירושלים);
4. יכירו את המניעים לתופעה של קידוש השם ואת המחלוקות לגביה;
5. ינתחו את עיקרי הטיעונים המצויים בספרות הוויכוח היהודית-נוצרית;
6. ידונו בדילמות המוסריות הכרוכות בשאלת פדיון שבויים;
7. יבינו כיצד פעלה הקהילה היהודית לשמירה ולהגנה על ערכיה וחבריה;
8. יכירו את דמותם ופועלם של רש"י והמהר"ם מרוטנברג, את מקורות ההשפעה והיניקה שלהם ואת חשיבותם לדורות הבאים.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
יהודים ונוצרים : מפגש או פולמוס? מעמדם של היהודים בעולם הנוצרי (4 ש')	יהודים ונוצרים : מפגש או פולמוס?	<u>קשרים כלכליים וחברתיים בין יהודים ונוצרים בעיר הנוצרית :</u> • המעמד המשפטי - עבדי האוצר - הפריבילגיות העירוניות • היבטים כלכליים : - מקצועות היהודים : טביעת מטבעות, הלוואה בריבית • היבטים תרבותיים ודתיים : - לשונות היהודים (יהודית- צרפתית, יידיש) - פרשנות המקרא	• עבדי האוצר • פריבילגיות עירוניות • הלוואה בריבית • שיטת הפשט	• השוואה והסקת מסקנות – עיון במקורות חזותיים : הבגד עושה את האדם – תלבושות וסמלים של המעמדות החברתיים (התלבושות כביטוי לריבוד חברתי)	לימוד תורה

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		<u>רש"י – פרשן המקרא והתלמוד</u> • תולדות חייו • פירושו למקרא (שיטת הפשט) • פירושו לתלמוד • צאצאיו – בעלי התוספות	• בעלי התוספות	• איתור מידע, שאילת שאלות והצדקת הידע – הבניית דמותו של רש"י דרך הוראה רב תחומית - תורה ונביא : פרשנות לתורה - תלמוד : פרשנות לתלמוד - לשון : רש"י כבלשן - הלכה : פסיקותיו של רש"י - ספרות : פיוטיו	
מסעי הצלב (2 ש')	חיים בצל הצלב : בין וויכוח דתי לעלילת דם וגזירות שמד	<u>מסעי הצלב</u> • המניעים למסעי הצלב • מסע הצלב הראשון • גזרות תתנ"ו • מסע הצלב השלישי	• מסע צלב • גזרות תתנ"ו • קידוש השם	• איתור, איסוף ומיזוג מידע (מסעי הצלב וגזירות תתנ"ו) – - קריאת מפה : מפות מסע הצלב הראשון ומפת גזירות תתנ"ו (מסע הצלב הראשון וזיקתו לפרעות תתנ"ו)	תופעת קידוש השם : מסירות הנפש מול בחירה בחיים

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
הוויכוחים (2 ש') עלילות הדם והגירושים (2 ש')		<u>הוויכוחים הדתיים (ללמד ויכוח אחד)</u> - ספר הכוזרי ותרבות הוויכוח בעולם המוסלמי - ויכוח פריז ושריפת התלמוד - ויכוח הרמב"ן <u>עלילות הדם, המגיפה השחורה וגירושים (ללמד עלילה אחת או גירוש אחד)</u> - עלילת יורק - עלילת בלואה - המגפה השחורה – עלילת הרעלת הבארות - גירושי היהודים : אנגליה, צרפת, גרמניה - קידוש השם וחסידי אשכנז	- ספר הכוזרי - ויכוח פריז - שריפת התלמוד - ויכוח הרמב"ן - עלילת דם - עלילת יורק - עלילת בלואה - המגיפה השחורה	- ניתוח טקסט בהקשרו: - תפילת "אב הרחמים" - קינה על הרוגי תתנ"ו • איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמות היסטורית : מסלול חייו של המהר"ם (באמצעות תכנת meograph)	למדנות – פיתוח חשיבה לוגית פדיון שבויים

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		<u>מהר"ם מרוטנברג : מנהיגות במצר</u> • תולדות חייו • מנהיגותו • מאסרו	• המהר"ם מרוטנברג	• שיח טיעוני ונקיטת עמדה – דיון בסוגיית "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם"	

ה. מקומה של ארץ ישראל באסלאם ובנצרות (4 שעות)

ירושלים היא עיר קדושה לשלוש הדתות המונותיאיסטיות. היהדות, הנצרות והאסלאם ניסו לממש את מסריהן הדתיים באמצעות האחיזה בירושלים, אם באמצעות שליטה, אם באמצעות פולחן ומנהגים ואם באמצעות בנייה. הדתות הטביעו – כל אחת בזמנה ובדרכה – את חותמן על תולדות העיר, על אופי התפתחותה ועל צביונה התרבותי. המלחמות ביניהן היו מן הגורמים המשמעותיים ביותר בדברי ימיה של ירושלים.

תוכנית הלימודים פותחת צוהר אל שורשי זיקתן ההיסטורית והדתית של הנצרות והאסלאם לירושלים, וחושפת בפני התלמיד את בסיס יסודות הסכסוכים הדתיים והפוליטיים שנמשכו לאורך דורות רבים, ונוגעים בגורמי מאבקים פעילים ורלוונטיים עד ימינו. תוכנית הלימודים גם עוסקת ביחסן העקרוני של הנצרות והאסלאם ליהודים בירושלים, שהיו בדרך כלל בעמדה של מיעוט נסבל. כמו כן, התוכנית תבחן את יחסם של יהודי התפוצות לא"י ולירושלים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את הביטויים השונים (בתחום הבינוי והמחשבה הדתית) לקדושת ירושלים בכל אחת מהדתות המונותיאיסטיות;
2. יכירו את המחלוקות שהובילו למאבקים בין שלוש הדתות על ירושלים, ויבינו את הערכים שנמצאים בבסיס כל דת בנושא ירושלים;
3. יעמדו על תופעת העלייה של יהודי התפוצות לארץ ישראל ולירושלים במהלך ימי הביניים.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
ארץ ישראל בימי הביניים (4 ש')	ארץ אחת ושלוש דתות : אתרי זיכרון ובניין בירושלים	<u>הביטויים לקדושת ירושלים וארץ ישראל ביהדות מימי דוד המלך עד למוצאי ימי הביניים</u> • העליות לארץ ישראל בימי הביניים : - עליית בעלי התוספות - עליית הרמב"ן - העלייה בעקבות פרעות המגיפה השחורה - עליית ר' עובדיה מברטנורא	• עולי רגל • עליית בעלי התוספות • עליית הרמב"ן • ר' עובדיה מברטנורא	• ציר זמן – ירושלים לדורותיה (מדוד המלך ועד סוף ימי הביניים) • איתור ואיסוף מידע, והסקת מסקנות (הסיבות לעליות לארץ בזיקה לפרעות בגולה) - קריאת מפה : מפת העליות לארץ ותאריכיהם - ניתוח טקסט בהקשרו : איגרת הרמב"ן לבנו מארץ ישראל – האיגרת מארץ ישראל	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
		<u>ארץ ישראל וירושלים בנצרות</u> • מסע הצלב הראשון • ממלכת ירושלים הצלבנית • מפעלי בנייה דתיים (כנסיית הקבר) • היחס ליהודים ולמוסלמים <u>ארץ ישראל וירושלים באסלאם</u> • זיקת האסלאם לירושלים – על פי המסורת (סיפור העלייה לשמים מהר הבית) •	• ממלכת ירושלים • צליינים • כנסיית הקבר • מעראג' • כיוון התפילה הראשון • ספרות שבחי ירושלים	• ניתוח טקסט בהקשרו – תיאורי כיבוש ירושלים בידי הצלבנים וגורל היהודים והמוסלמים • השוואה והסקת מסקנות (טקסט וארכיאולוגיה) – למידה חוץ-כיתתית : סיור במבצרים צלבניים וקריאת טקסטים מהתקופה	קדושתן של ארץ ישראל וירושלים לשלוש הדתות המונותאיסטיות

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
		• זיקת האסלאם לירושלים – על פי המקורות ההיסטוריים: בית אומייה – מפעלי הבנייה וספרות השבחים • שלטון ומנהל בארץ ישראל בתקופה המוסלמית המוקדמת, בדגש על הקמת רמלה • המאבק בין הדתות על ארץ ישראל • המוסלמים (האויבים) וניצחונם על הצלבנים • צלאח א-דין <u>המאבק על הר ציון וגזירת הים</u>	• מסגד אל-אקצה • כיפת הסלע • צלאח אל-דין • קרב קרני חיטין • גזירת הים	• קריאת מפה – ערים ודרכים בארץ ישראל המוסלמית: השוואה בין רמלה לירושלים • שיח טיעוני – קבע עמדה ונמק: האם האסלאם היה מתון יותר ביחסיו למיעוטים דתיים מאשר הנצרות? • השוואה והסקת מסקנות – קריאת מפה: מפות רב-שכבתיות של המקומות הקדושים ואתרי הזיכרון לשלוש הדתות (את מה זוכרים, וכיצד?)	

ו. יהדות ספרד (המאה ה-10 – המאה ה-15) (7 שעות)

בתקופת השלטון המוסלמי זכתה התפוצה היהודית בספרד לשגשוג חסר תקדים. שגשוג זה היה תוצאה של צירוף נסיבות פוליטיות ותרבותיות ייחודיות. יהודי ספרד נכחו בכל תחומי החיים. הם תפסו עמדות בכירות בהנהגת המדינה וביצירה התרבותית הכללית והיהודית. היחידה תעסוק בתקופות השונות בחייה של יהדות ספרד, בין נצרות לאסלאם (המאה ה-10 – המאה ה-15). חלקה האחרון של היחידה יעסוק במאה השנים האחרונות של יהדות מפוארת זו. כיבושה מחדש של ספרד בידי הנוצרים הביא בתחילה ליחסים טובים בין נוצרים ליהודים ואף לפריחה תרבותית, אולם ברבות הזמן המצב השתנה, ודפוס העימות ביחסי יהודים-נוצרים נעשה לדפוס הדומיננטי. המרות דת של ציבורים ושל יחידים נעשו לתופעה רווחת, וקרעו קרע בתוך הקהילה היהודית. חלק מהמומרים המשיכו לחיות בסתר כיהודים, ונתכנו 'אנוסים'. התגברות תופעת האנוסים הביאה להקמת האינקוויזיציה, ובסופו של דבר הולכה לגירוש היהודים מספרד ומפורטוגל.

מטרות

התלמידים:

1. ישוו את מצבה של יהדות ספרד במפגש עם השלטון המוסלמי והשלטון הנוצרי, ויעמדו על מצבה המיוחד;
2. ינתחו את הביטויים השונים של 'תור הזהב' בספרד (בתחומים שונים, ובהם: פילוסופיה, שירה, מדע, הלכה, פרשנות, תורת הסוד) ויצדיקו את הכינוי 'תור הזהב' לתקופה זו;
3. יכירו את האישיים המרכזיים של יהדות ספרד: את פועלם התרבותי ואת הדרך שבה שלבו בין יהדותם לתרבות הסביבה;
4. יסבירו את הקשר בין המצב הפוליטי-דתני בספרד למצבם של היהודים;
5. יכירו את הרקע לתופעת ההמרה ההמונית בצד המורכבות של החיים בסתר כיהודים (האנוסים), ויבינו את ההשלכות החברתיות והדתיות בתוך החברה היהודית ובתוך החברה הנוצרית;
6. יבינו שהאירוע הקשה שחוו המגורשים נחרט בזיכרון העם היהודי כאחד האירועים הקשים בתולדותיו;
7. ינתחו את מפת הנדודים של מגורשי ספרד ויסיקו מסקנות לגבי מקומות מושבם לאחר הגירוש.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
תור הזהב בספרד המוסלמית (3 ש')	מהו ייחודו של 'תור הזהב' בספרד? האם אכן הכול היה זהב?	<u>"תור הזהב" בספרד המוסלמית</u> • דמותו של המשכיל היהודי בתקופת "תור הזהב" • הפריחה התרבותית היהודית בזיקה לתרבות המוסלמית: שירה, לשון, פילוסופיה, מדע • דמויות מרכזיות (ללמד על שתי דמויות): - חסדאי אבן שפרוט – חצרן ומשורר - שמואל הנגיד – חצרן, מצביא, משורר ותלמיד חכם	• "תור הזהב" • חסדאי אבן שפרוט • שמואל הנגיד • ר' יהודה הלוי	• למידה רב-תחומית – הכרת הזיקה בין התרבות המוסלמית לעולם הדעת והידע של ימינו: - אלגברה - שירה - לשון - מדע • איתור ואיסוף מידע – הבניית דמות היסטורית מתוך אלו שנזכרו בעמודת המושגים	חכמה בגויים תאמין רכישת השכלה אסתטיקה מצוינות ומומחיות

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		- ריה"ל – משורר ופילוסוף - אבן עזרא – פרשן, בלשן ומשורר - ר' שלמה אבן גבירול – שירה ופילוסופיה	• אבן עזרא • ר' שלמה אבן גבירול		תורה ומדע
היהודים בספרד הנוצרית (2 ש')	מה הייתה השפעת הרקונקוויסטה על יהודי ספרד?	<u>הרקונקוויסטה והידרדרות היחס ליהודים</u> • תור הזהב בספרד הנוצרית • הרמב"ן • גזירות קנ"א • המרות הדת והיווצרות בעיית האנוסים • ה"אינקוויזיציה הספרדית" • תקנות טוהר הדם • גירוש ספרד ופורטוגל	• רקונקוויסטה • גזירות קנ"א • אנוסים • אינקוויזיציה • טוהר הדם • דון יצחק	• איתור ואיסוף מידע, הסקת מסקנות - קריאת מפה : נסיגת המוסלמים ופרישת השלטון הנוצרי בספרד - בניית ציר הזמן המשקף את התקדמות הרקונקוויסטה והיחס ליהודים • שיח טיעוני – העלאת מגוון נקודות מבט ביחס להמרת דת, חיים כאנוס, או מיתה על קידוש השם	תופעת קידוש השם : מסירות הנפש מול בחירה בחיים

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		קליטת מגורשי ספרד (דון יצחק אברבנאל)	אברבנאל	איסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה : תפוצת היהודים ומקומות מושבם של המגורשים למידה רב-תחומית וניתוח טקסט בהקשרו – ניתוח מקורות היסטוריים וספרותיים : "שבט יהודה" ; "המגורש בשני הגירוש" לר' אברהם סבע השוואה והערכת ידע – מטלה מסכמת : השוו את ביטויי הפתיחות התרבותית, היחסים עם חברת הרוב ותופעת קידוש השם ביהדות ספרד לעומת יהדות אשכנז.	

ז. העת החדשה – עידן המהפכות והשינויים הדתיים – המהפכה המדעית, מהפכת הדפוס והרפורמציה (המאה ה-14 – המאה ה-17) (4)

שעות)

במעבר מימי הביניים לראשית העת חדשה השתנו באופן דרמטי דפוסי החשיבה והקיום האנושי באירופה. האות המבשר על שינויים אלו החל באיטליה במאה ה-14 עם תקופת הרנסנס – 'התחיה' – שהייתה בעיקרה שיבה לערכים התרבותיים של העולם הקלאסי. בעקבות זאת גדלה האמונה ביכולתו של האדם להבין את עולמו באופן רציונאלי, מחד גיסא, ולערער על מוסכמות ודוגמות בנות מאות ואלפי שנים, מאידך גיסא. מלומדים בכל רחבי אירופה בחנו באופן רציונאלי וביקורתי את תמונת העולם כפי שעוצבה בימי הביניים. הרפורמציה של מרטין לותר ערערה את מבני הסמכות בעולם הנוצרי, שהושתת על עליונות הכנסייה הקתולית וממסד האפיפיורות. מהפכת הדפוס תרמה רבות להפצתם המהירה של רעיונות וערכים פורצי דרך אלו, והביאה לשינויים מהירים בכל תחומי המחשבה. מוסדות ותפיסות ותיקים התאימו את עצמם לעולם הערכים החדש, תוך מאמץ לשמור על זהותם. הקהילה היהודית מהווה מקרה מבחן מרתק לאופן שבו המשכיות ושינוי משמשים זה לצד זה.

המורה ילמד על פי בחירתו נושא אחד מבין השלושה: הרנסנס; מהפכת הדפוס; המהפכה המדעית.

מטרות

התלמידים:

1. יבחנו את הערכים שביסוד החידושים המרכזיים של תקופת הרנסנס בהיבט התרבותי והדתי;
2. יבינו את הקשר בין סיבה לתוצאה בין השחיתות המוסרית של ראשי הכנסייה לתנועת הרפורמציה;
3. יבחנו את הקשרים בין קדמה ושינויים טכנולוגיים לשינויים חברתיים (מהפכת הדפוס);
4. יכירו עקרונות יסוד וערכים ביסוד התפיסה המדעית החדשה, ויסבירו את המהפכות של התפיסה;
5. יכירו את ההישגים המרכזיים של המהפכה המדעית והמהפכה הטכנולוגית, ויבינו שיש להן השפעה עד ימינו (הטלסקופ, המיקרוסקופ);
6. ינתחו את הגורמים לתופעת הפיצול בדת הנוצרית ואת השלכותיו המדיניות;
7. יבחנו את השפעות המהפכות (המדעית, הדפוס) על התרבות היהודית, ויבינו את המתח שנוצר בין המשכיות ושינוי.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
הרנסנס (2 ש')	מהו שינוי תרבותי, ומדוע 'עת חדשה'?	<u>מהו רנסנס?</u> • לידה מחדש • גילוייה מחדש של התרבות הקלאסית • ההומניזם – האדם במרכז הבריאה, המוסר והמצפון האנושי (פיקו דלה מירנדולה) • האמנות בתחומי האדריכלות והבנייה, הפיסול והציור (מיכלאנג'לו, רפאל) <u>איש הרנסנס : ליאונרדו</u> <u>דה-וינצ'י</u> <u>שחיתות האפיפיורות</u>	• רנסנס • הומניזם • פיקו דלה מירנדולה • איש הרנסנס : "איש אשכולות" - מיכלאנג'לו - רפאל - ליאונרדו דה וינצ'י	• איסוף נתונים והצגת מידע – השוואת צירי זמן : צירי זמן לשינויים מדיניים, חברתיים, דתיים וטכנולוגיים מהעת העתיקה עד לרנסנס • השוואה והסקת מסקנות – אמנות הרנסנס בהשוואה לאמנות ימי הביניים – מקומו של האדם בעולם ביחס לאל • ניתוח טקסט בהקשרו התרבותי – נאום על כבוד האדם (פיקו דלה מירנדולה) • איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמות היסטורית : ליאונרדו דה וינצ'י והתרבות המערבית	כבוד האדם (הומניזם) איש אשכולות אסתטיקה חשיבות הידע והחשיבה

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
	הרפורמציה (1 ש') הסיבות לרפורמציה ומהו שינוי דתי?	- מכירת כתבי מחילה (אינדולגנציות) - בניית קריית הוותיקן <u>מרטין לותר והרפורמציה</u> 95 התזות - האמת העברית - מרטין לותר והיהודים - מלחמת שלושים השנה – מלחמת דת	- אינדולגנציות - מרטין לותר 95 התזות - מלחמת דת - שלום וסטפיליה (1648)	- איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפות והשוואתן : - התפשטות הרפורמציה - חלוקת אירופה בין קתולים ופרוטסטנטים - ניתוח טקסט בהקשרו – 95 התזות	

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
המצאת הדפוס (1 ש')	הדפוס כמהפכה חברתית ותרבותית	<u>מהפכת הדפוס</u> - המצאת הדפוס – החידוש הטכנולוגי של גוטנברג (1454) - הדפוס העברי: הדפסת פירוש רש"י לתנ"ך ולתלמוד <u>השלכות מהפכת הדפוס</u> - השפעות תרבותיות דתיות: - התפשטות הרפורמציה - השלכות חברתיות: - הנגשת ההשכלה למעמדות חדשים בחברה - מוביליות חברתית	גוטנברג מכבש הדפוס - דפוס ונציה - דפוס שונצינו - כתב רש"י	איתור, איסוף ומיזוג מידע – - ניתוח מקורות חזותיים ומילוליים על המצאת הדפוס - סיור וירטואלי בספרייה הלאומית איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – - קריאת מפה: התפשטות הדפוס בזיקה להתפשטות הרפורמציה יישום – למידה חווייתית: סדנת דפוס והעתקת כתבי יד שיח טיעוני – הערכה של תרומת הנגישות לידע וההשכלה כזרז למוביליות חברתית ושינויים חברתיים ותרבותיים ניתוח ויצירת הקשרים, והבנת הקשרים ותהליכים - הערכה של תרומת הנגישות לידע וההשכלה כזרז למוביליות חברתית ושינויים חברתיים ותרבותיים	השכלה להמונים

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
המהפכה המדעית (2 ש')	מה היו ביטויי המהפכה המדעית והשלכותיה?	<u>הגילויים בתחומים השונים</u> • אסטרונומיה • הליוצנטרית (קופרניקוס, וגליליי) • ביולוגיה: גילוי התא ובריאת חי מחי (ניסוי התולעים והבשר) • כימיה: גילוי היסודות וביטול האלכימיה <u>שיטות המחקר החדשות:</u> • חשיבות הספק (דקארט) • חשיבות התצפיות (הדגמה של נפילה חופשית)	• הליוצנטריות • קופרניקוס • דקארט • מדע ניסויי	• למידה רב תחומית – עולם הדעת והידע של ראשית העת החדשה בזיקה לתחומי הדעת של ימינו: - מדעים - ביולוגיה - מתמטיקה • למידת עמיתים ועבודה בצוות – הכנת מצגת על ההתקדמות בתחומי המדע השונים • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – - טבלה: הצגת מבנה הידע הקדום לעומת הידע החדש בטבלה - מידע חזותי: תמונות של המצאות והתפתחותן (שכלול, גודל, עיטורים וקישוטים)	רכישת השכלה חופש מדעי חירות מחשבה חדשנות, סקרנות

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		<u>תגליות ומסעות</u> - הטלסקופ, המיקרוסקופ; קולומבוס וגילוי אמריקה <u>השלכות חברתיות ותרבותיות</u> - ביקורתיות וספקנות כלפי המסורת והדת - התנגדות הכנסייה - היהודים והמהפכה המדעית: - עזריה די רוסי - דוד גנז - המהר"ל מפראג	- גלילאו - קולומבוס - עזריה די רוסי - דוד גנז - המהר"ל מפראג	• איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – ציר זמן משולב מפה: גילויים והמצאות במדינות השונות מסודרים על ציר זמן (מוקדי המחקר והתפשטותם) • שיח טיעוני – האם עליית המדע מובילה בהכרח לספקנות ולחילון?	הטלת ספק – מסורת מול קידמה, הילכו יחדיו?

ח. היהודים בעת החדשה המוקדמת (המאה ה-16 – המאה ה-18) (9 שעות)

היהודים נהנו באופנים שונים מפירותיה של העת החדשה. המצאת הדפוס הפכה את ההשכלה התורנית לנפוצה יותר, ותרמה רבות להתפשטותם של ספרי הלכה, ובראשם השולחן ערוך. יחד עם זאת, במידה רבה עולמם הערכי והתרבותי של היהודים בארצות רבות לא השתנה. ראשית התקופה מתאפיינת בהשפעות הדרמטיות שהיו לגירוש ספרד. היהדות התוססת של ספרד הביאה לייסודם של מרכזים יהודיים חדשים, ובראשם המרכז הארץ ישראלי. למשך זמן קצר במאה ה-16 הייתה ארץ ישראל מרכז היצירה החשוב ביותר. ספר היסוד ההלכתי, השולחן ערוך, נכתב בה על ידי רבי יוסף קארו, ובאותה העת פעל בצפת האר"י הקדוש, שיצר מהפכה בתורת הקבלה שמהדהדת עד ימינו. במקביל החלו לצמוח מרכזים חדשים בפולין ובאמסטרדם. במרכזים אלו חלו גם התפתחויות תרבותיות ורוחניות בעולם היהודי. ביהדות מזרח אירופה נוצרה החסידות, ובאמסטרדם החלו לבצבץ ניצנים ראשונים של השכלה ודפוסים חדשים של שיתוף פעולה כלכלי ותרבותי בין יהודים לגויים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את השינויים שחלו במפת התפוצות היהודית לאחר גירוש ספרד ;
2. יבינו את הקשר בין מפת התפוצות לשינויים תרבותיים-פוליטיים-דתיים ;
3. יבינו שצפת במאה ה-16 הייתה מרכז תרבותי רוחני שיש לו השפעה עד ימינו ;
4. ינתחו דמויות מרכזיות ויעריכו את פועלם על רקע התקופה ;
5. יעמדו על המאפיינים הייחודיים של יהודי אמסטרדם כקהילה מתחדשת במאה ה-17 (קהילת האנוסים) ;
6. ידונו במתח שבין השתלבות להיבדלות, במפגש של קהילת האנוסים עם קהילת יהודי אמסטרדם ;
7. ינתחו את הנסיבות החברתיות והתרבותיות שהביאו להצלחתו של שבתאי צבי ;
8. ינתחו את הגורמים לכוח המשיכה הכביר של החסידות.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
היהודים באימפריה העות'מאנית (2 ש')	גירוש ספרד : משבר או צמיחה?	<u>צמיחת האימפריה העות'מאנית והתפשטותה</u> • כיבוש ארץ ישראל בידי העות'מאניים מידי הממלוכים - ירושלים והסולטן סולימן -בניית חומות ירושלים • קליטת היהודים באימפריה העות'מאנית - הצו של ביאזיט ה-2 - שימור והשתלטות התרבות היהדות הספרדית באימפריה העות'מאנית	• האימפריה העות'מאנית • ביאזיט ה-2 • סולימן המפואר • לדינו • רומנסות • מוסתערבים	• איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה : התפשטות האימפריה העות'מאנית ותפוצת היהודים לאחר גירוש ספרד • למידה חוץ-כיתתית – סיור בירושלים העות'מאנית • ניתוח טקסט בהקשרו – הצו של ביאזיט ה-2 • למידה רב תחומית: - שירה ומוזיקה - ספרות : "בוסתן ספרדי"	שמירת המורשת

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
צמיחת המרכז בצפת (2 ש')	ייחודה של הפריחה היהודית בצפת	<u>היישוב היהודי בגליל</u> - ר' יוסף קארו וכתובת השולחן ערוך - פולמוס הסמיכה - האווירה המיסטית וריבוי העיסוק בקבלה ובתורת הנסתר; פעילות האר"י - דונה גרציה מנדס-נשיא ופעילותה בטבריה - דון יוסף נשיא - פרשת אנקונה והארגון היהודי הבינלאומי	- ר' יוסף קארו וה'שולחן ערוך' - פולמוס הסמיכה - האר"י הקדוש - קבלה - דונה גרציה - דון יוסף נשיא - פרשת אנקונה	איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמות היסטורית: בניית מסלול חייה באמצעות תכנת meograph: האר"י / ר' יוסף קארו / דון יוסף / דונה גרציה למידה רב-תחומית: ספרות: דונה גרציה בספרות היהודית למידה חוץ-כיתתית – הכרת דמות באמצעות ביקור מוזיאון – מלון דונה גרציה בטבריה איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מקורות על דון יוסף נשיא ודונה גרציה (הקשר בין עוצמה כלכלית לפוליטית)	יצירתיות מסורת וחדשנות אחדות מול ייחוד; מעמד האישה ערבות הדדית; אהבת ישראל; דבקות בה'

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
סובלנות וגבולותיה	• איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – ניתוח מקורות חזותיים: לבושם של יהודי אמסטרדם בזיקה למנהגי לבוש בסביבתם • השוואה – ניתוח טקסט בהקשרו: השווה בין הערכים והנימוקים במכתב של קרומוול למנשה בן ישראל לבין החיבור 'מקווה ישראל' מאת מנשה בן ישראל • שיח טיעוני – משפט מבויס קהילת אמסטרדם מול שפינוזה – להחרים או לא להחרים?	• מנשה בן ישראל • ברוך שפינוזה	• היווצרות הקהילה היהודית באמסטרדם: מגורשים, אנוסים ונוודים אשכנזיים • המאפיינים הסוציו-אקונומיים של יהודי אמסטרדם • תקוות משיחיות: מנשה בן ישראל ושיבת היהודים לאנגליה • ברוך שפינוזה - תולדות חייו - זיקתו לפילוסופיה - החרם	האנוסים והמפגש המחודש עם היהדות והיהודים	יהדות אמסטרדם (1 ש' – בחירה)

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
הבחנה בין אמת לשקר חופש היצירה וגבולותיו	• איתור, איסוף ומיזוג מידע – קריאת מפה : מסעות שבתאי צבי ונתן העזתי והפצת השבתאות בתפוצה היהודית • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – יצירת תרשים זרימה של הפגיעות ביהודים בזיקה להתפשטות האמונה בשבתאי צבי	• גזירות ת"ח-ת"ט • שבתאי צבי • שבתאות • נתן העזתי • ר' יעקב ששפורטש • יעקב פרנק	• רקע היסטורי • גירוש ספרד • גזירות ת"ח-ת"ט • שבתאי צבי • נתן העזתי כנביא השבתאות • פעילותו • הפולמוס בעולם היהודי • התאסלמותו • שבתאים ופרנקיסטים	מהם התנאים והנסיבות לצמיחת התופעה של משיח שקר?	שבתאי צבי (1 ש')

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
מזרח אירופה – החסידות (2 ש')	מדוע נוצרה החסידות, ומהו כוח המשיכה שלה?	<u>צמיחת המרכז היהודי בפולין</u> - פעילות כלכלית (ירידים) - עליית מרכזי התורה במזרח אירופה - ר משה איסרליש (הרמ"א) וגיבוש ההלכה האשכנזית - המהרש"ל והנהגת יהדות פולין - עליית המנהיגות הארצית - ועד ארבע הארצות <u>עליית החסידות</u> - הבעש"ט ותלמידיו - המגיד ותלמידיו – בית המדרש החסידי	- ועד ארבע ארצות - הרמ"א - המהרש"ל - הבעש"ט - המגיד - ממזריטש - חצר חסידית	ניתוח טקסט בהקשרו – - פסיקת השולחן ערוך והגהות הרמ"א - מתקנות ועד ארבע הארצות איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמות היסטורית: הבעל שם טוב איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה: מפת התפשטות החסידות ומרכזי החסידות; מפה דמוגרפית- כלכלית של יהודי מזרח אירופה (קשר בין התפתחות חברתית-תרבותית ומצב כלכלי)	ערבות הדדית

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	”לב לדעת” דיון בערכים
		והתפשטות החסידות • התפתחות והתמסדות: החצר החסידית • עיקרי החסידות: - הדבקות - התפילה והכוונה - עבודת ה' בשמחה - ”מלא כל הארץ כבודו” - דמות הצדיק כמנהיג חלופי לרב • חסידים ומתנגדים - הגר”א ומאבקו בחסידות - ר’ חיים וולוז’ין והקמת הישיבה הליטאית	• הצדיק • הדבקות • הגר”א • מתנגדים - ליטווקים • ר’ חיים וולוז’ין	• למידה חוץ-כיתתית – - סיור בחצר חסידית והשתתפות בטיש - שיחה עם חסיד / אשת חסיד • למידה רב תחומית – - סיפורי חסידים - מוזיקה חסידית	עבודת ה': ”בכל דרכיך דעהו” ערך לימוד התורה ופשטות דבקות, שמחה, יחס אישי; קירוב לבבות; הכוונה שבלב; קיום מצוות מתוך שמחה

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
			ישיבת וולוז'ין	- השוואה – - מתנגדים מול חסידות - דבקות מול לימוד תורה - ראש ישיבה מול אדמו"ר	למדנות

תוכנית הלימודים לכיתה ח

מבוא:

תוכנית הלימודים לכיתה ח עוסקת בתולדות החברה המודרנית, החל מראשית העת החדשה ועד לאמצע המאה ה-20. זהו פרק זמן רב תהפוכות עבור העולם בכלל ועבור העם היהודי בפרט. אם ימי הביניים מכונים 'תור האמונה' הרי שהעת החדשה מתאפיינת בהסטט אופק החשיבה ודרכי הפעולה להטבת מצבו של האדם בעולם הזה. האידיאולוגיות, שהתפתחו בעת החדשה והתמקדו בצרכיו של האדם, התנגשו עם המסורת הימי-ביניימית, שענייה וליבה היו מכוונים כלפי שמים. התמורות הללו אמנם הוליכו לתהליכי חילון נרחבים מצד אחד, אך בה בעת ביססו והעמיקו גם את בניינה של האמונה. הכרת האידיאולוגיות החדשות, והעימות שלהן עם סדר העולם הישן, יעמדו במוקד תוכנית הלימודים. התוכנית פותחת בהכרת התמורות הרעיוניות שהתרחשו באירופה בראשית העת החדשה, ובפרט בעליית השיח האזרחי הדמוקרטי, שהציב את הפרט במוקד החשיבה המדינית. נבחן כיצד רעיונות השוויון והחירות באו לידי ביטוי במהפכה האמריקנית והצרפתית. בד בבד, העולם המערבי עבר מהפכה תעשייתית-חברתית, ששיפרה את איכות החיים מצד אחד, אך בה בעת יצרה מעמד פועלים גדול ועני.

הסטט המוקד לעבר האדם העומד במרכז קשורה באופן הדוק לעלייתה של תנועת ההשכלה, שלא קיבלה את האמיתות הדתיות אודות העולם, וקראה לבחון את המציאות לאור ביקורתה של התבונה. תפיסות אלו טמנו ביקורת חריפה על הכנסייה הנוצרית בפרט והדת בכלל, שהביאה לתהליך חילון רחב היקף בעולם המערבי. שיאם של תהליכים אלו היה במהפכה הצרפתית, ובמידה מתונה יותר במהפכה האמריקנית, שהביאו להפרדה בין הדת למדינה. תהליך החילון שמט את אחד היסודות החשובים ביותר בזהות הקבוצתית. במקביל עולה הלאומיות המודרנית כמוקד חדש של זהות קבוצתית (שלעתים משולבים בה גם יסודות דתיים). ללאומיות היו פנים שונות: לעתים הודגשה השותפות האזרחית בבניינה של המדינה, ובמקומות אחרים הובלטה השותפות האתנית-תרבותית. במרוצת המחצית הראשונה של המאה ה-20 התגלתה הלאומיות ככוח רב עוצמה שהביא לפירוקן של הממלכות העל-לאומיות הוותיקות. כוחות אלו הביאו לשתי מלחמות עולם, אשר הפיתוחים הטכנולוגיים ועוצמת התיעוש הפכו אותן לחזיונות מוות איומים.

קורות העם היהודי בתקופה זו היו שזורות בקורותיהן של האומות. בשל כך תולדות היהודים בתקופה זו יילמדו בצמידות ובמשולב עם תולדות העמים. התמורות הרעיוניות והמדיניות השפיעו במישרין על חיי היהודים. עליית ערך האדם באשר הוא הניעה תהליך של הענקת שוויון זכויות ליהודים, בתחילה בארצות הברית ובצרפת ולאחר מכן במרבית ארצות אירופה, ובהמשך – בארצות האסלאם. העם היהודי ידע תמורות מרחיקות לכת. ההשכלה והחילון הביאו יהודים רבים לבחון את עמדתם ואורח חייהם כלפי היהדות המסורתית. התפתחו זרמים דתיים חדשים, שמידת נאמנותם למסורת השתנתה מזרם לזרם. היו גם יהודים רבים שנטשו לחלוטין את אורח החיים המסורתי, אמצו לעצמם זהות מעמדית, ויסדו את ה'בונד' – תנועת הפועלים היהודית. בה בעת, עליית הלאומיות באירופה הביאה יהודים רבים, שחשו זרים ומאותגרים רוחנית וחברתית בארצות מגוריהם, לאמץ את הרעיון הלאומי-היהודי כיסוד מכוון של זהותם. התנועה הציונית לזרמיה ושלוחותיה בקשה להפוך את החזון הלאומי למציאות, ובתוך כיוכל שנים היא הביאה להקמתה של מדינת ישראל. התמורות החברתיות והרעיוניות יצרו גם עולם אמוני מורכב ומגוון, החל באלו שביקשו להגן על אמונת ישראל מפני החדש, ועד למי ששאפו לחידוש הישן ולקידושו של החדש. הגורל היהודי, שנקלע לתוך סערות העולם המודרני, הטלטל בין תקווה לייאוש. השיבה לארץ של יהודים מכל קצווי תבל מצד אחד, והאנטישמיות והשוואה מהצד השני, הם שני הביטויים הקיצוניים של הגורל היהודי. תוכנית הלימודים לשנה זו שמה דגש על עיסוק בשאלות הערכיות שיש להן רלוונטיות לחיי התלמידים, שאלות שהתדפקו לפתחם של תושבי אירופה בכלל והיהודים באירופה ובצפון אפריקה בפרט. לשם כך שולבו בתוכנית הלימודים קטעי ספרות, שירה ואמנות, על מנת להבין ולחוש דרכם את 'רוח' התקופה, ואת סערות הנפש וייסורי המצפון שהיו מנת חלקם של אלו שחיו בימים הסוערים ההם. ניתן דגש על היכרות עם דמויות מפתח בתולדות ישראל והעמים, שפועלם וקורות חייהם מאפשרים להכיר את התקופה ואת מאפייניה מקרוב.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את הרעיונות המרכזיים שהתפתחו בעולם המערבי במאות ה-19 וה-18, באמצעות הגותם ופועלם של דמויות מפתח;
2. יבינו את שינוי הערכים שהתרחש בעולם המודרני בהשוואה לערכי העולם הימי-ביניימי;
3. יעריכו את ההישגים ואת הקשיים שיצרו המהפכות במפנה המאה ה-19;

4. יבחנו את הדרכים השונות שבהן הגיעו החידושים לקהילות היהודיות בארצות השונות, ואת הדרכים שבהן הגיבו קהילות יהודיות שונות לתמורות הרעיוניות, החברתיות והמדיניות בארצותיהן ;
5. יעריכו את מגוון התגובות הרעיוניות של העולם הדתי לשינויים החברתיים והערכיים בעם היהודי.

א. עולם בעידן של תמורות (1500-1800)

אירופה בעת החדשה, ובעקבותיה חלקים נוספים של העולם במאות ה-18-20, עברה תמורות מהפכניות בתחום הרעיוני, הכלכלי, החברתי והפוליטי. המהפכה הצרפתית נתפסה בשעתה כראשיתו של עידן חדש. גם אם היום אנו יודעים שחלק מהתמורות שהמהפכה הביאה באופן מיידי היו צנועות, השינוי התודעתי היה רב משמעות. הבשורה של משטר הבנוי לתועלתו של האדם ולקידום זכויותיו עודנה מהדהדת. המהפכה התעשייתית הפכה את התפיסה הכלכלית לתפיסה של שפע, ופתחה פתח לשינוי חברתי וכלכלי מתמיד. אך יחד עם זאת, היא יצרה מעמדות חדשים ודילמות חברתיות של הגדרת הצדק החברתי, זכויות העובדים ומאבקהם מול מעסיקהם והממשלות. שתי המהפכות היו בעלות השפעה מכרעת על היחס לדת, למשפחה ולמגדר. תפיסות דתיות ונאמנויות דתיות השתנו או שנעלמו. במקומות רבים הדת הפכה לעניין פרטי וחיוני. חלוקת התפקידים המסורתית בין גברים לנשים השתנתה, והמודעות לזכויות הנשים הביאה לשינוי דרמטי במעמדן.

ביחידה זו נבחן את השינויים הללו לאורך שני צירים שונים: מצד אחד נעמוד על התהליכים האיטיים והמתמשכים שהובילו לשינויים העמוקים בדפוסי היסוד; בציר האחר נעמוד על נקודות זמן מכריעות, המכוננות בהיסטוריה 'מהפכות'. בשונה מהתהליכים שנפרשים על פרקי זמן ארוכים ונוצרים מהצבר של שינויים רבים, שבמבט ראשון גם אינם תמיד קשורים זה לזה, המהפכות הן אירועים קצרי טווח שבהן מתקבלות החלטות מודעות על שינוי אורחות החיים, צורת המשטר ועוד. אנו נבחן את היחס שבין שני צירים אלו. כמו כן נראה שאחד ממאפייניו של העולם המודרני הוא שמהפכות המתרחשות במקום מסוים הם פרי תהליכים שראשיתם במקומות אחרים. גבולות פיזיים ומדיניים כבר אינם מחסומים בפני רוחות השינוי והמהפכה.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את ה'חידוש' שבעת החדשה באירופה לעומת התקופות הקודמות;
2. יעמדו על התהליכים החברתיים והפוליטיים שהובילו למהפכות החברתיות והמדיניות במאות ה-18 וה-19;
3. יבינו את ההשלכות של הענקת זכויות אדם ואזרח על הפרט, האומה, הקבוצות המעמדיות-כלכליות ומעמד האישה;
4. יכירו את האתגרים החברתיים לנוכח המהפכה התעשייתית;
5. יבינו את מקומו של היחיד בחברה המודרנית;
6. יפנימו את האמונה שכל בני האדם באשר הם נבראו בצלם אלוקים;
7. יטפחו את ערכי החירות, השוויון והאחוה, ואת תרומתם למימוש צלם האלוקים שבאדם;
8. ילמדו לנתח ולקרוא באופן ביקורתי מקורות טקסטואליים וחזותיים, היסטוריים וספרותיים.

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
סופו של המשטר הישן והמהפכות האמריקנית והצרפתית (4 ש')	את מה הפכו המהפכות האמריקנית והצרפתית ומדוע?	המשטר הישן באירופה – שלוש השדרות : האצולה, הכנסייה, המעמד השלישי – לואי ה-14 והמשטר האבסולוטי – שחיקת המעמד השלישי והאצולה בצרפת ערעור הסדר הישן – המשבר הכלכלי בצרפת (מלחמת 7 השנים) – תנועת ההשכלה – עליית השיח האזרחי וזכויות האדם : ז'אן ז'אק רוסו, מונטסקייה – ביקורת הכנסייה : וולטר המהפכה האמריקנית הסכסוך עם אנגליה : מיסים או ייצוג – מלחמת העצמאות האמריקנית – החוקה האמריקנית ומגילת הזכויות המהפכה הצרפתית – מאסיפת המעמדות לאסיפה	– מהפכה – אבסולוטיזם – שלושת המעמדות – לואי ה-14 – מלחמת 30 השנה – שלום וסטפליה – מלחמת שבע השנים – ז'אן ז'אק רוסו – מונטסקייה – וולטר – נאורות – ג'ורג' וושינגטון – תומס ג'פרסון – מגילת הזכויות (10) – התיקונים הראשונים (לחוקה) – אסיפת המעמדות – 14 ביולי, יום הבסטיליה – האסיפה הלאומית	ניתוח מידע חזותי – סיור וירטואלי בוורסאי : המדינה זה אני (לואי ה-14) ניתוח טקסט : האמנה החברתית (רוסו) שאלת שאלות ודיון מהפכה מול תהליך : מה יוצר את תחושת המהפכה, ומה הופך תהליך למהפכה? שאלת שאלות והצדקת ידע בניית דמות היסטורית : ג'ורג' וושינגטון / תומס ג'פרסון שאלת שאלות והצדקת	המאבק לחירות מעניק לגיטימציה למרד – האמנם?

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
	הלאומית - הצהרת זכויות האדם והאזרח - המאבק לאמנציפציה של היהודים - משטר הטרור : רובספייר שובה של המלוכה? - עלייתו של נפוליאון - כיבושה של אירופה והכתרתו לקיסר - הטמעת ערכי המהפכה והאמנציפציה באירופה - המסע לרוסיה ונפילת נפוליאון - הסכם וינה	Liberté égalité - fraternité - אמנציפציה - לואי ה-16 - מארי אנטואנט - שלטון הטרור - רובספייר - נפוליאון - רסטורציה - קרב אוסטרליץ - קרב ווטרלו - קוד נפוליאון - הסכם וינה/מטרניך	ידע ▪ בניית דמות היסטורית : לה פאייט - ניתוח טקסט : ניתוח וזיהוי הערכים שבהצהרת זכויות האדם והאזרח - מיזוג מידע והסקת מסקנות : האם משטר הטרור הוא המשך המהפכה או תגובת נגד? ניתוח מידע חזותי והשוואה ▪ קריאת מפה : כיבושי נפוליאון – אימפריה צרפתית או מלוכה משפחתית? ▪ קריאת מפה : אירופה לאחר קונגרס וינה לעומת אירופה ערב המהפכה – מה נשתנה? שיח טיעוני - משפט ציבורי : - בן המהפכה או בוגד? (דונו בשלטונם של רובספייר ונפוליאון)	האם תיתכן לגיטימציה לשלטון יחיד לשם הגנת העם?	

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
המהפכה התעשייתית (2 ש')	כיצד חידוש טכנולוגי-תעשייתי מביא למהפכה חברתית ותרבותית?	עליית התיעוש - חידושים טכנולוגיים והתיעוש : מנוע הקיטור ; הרכבת - ההון הפרטי והמהפכה התעשייתית המהפכה התעשייתית וערעור הסדר החברתי - יצירת מעמד הפועלים : - זכויות עובדים - עבודת ילדים - תהליך העיור - קול המעמד : עליית האידיאולוגיה הסוציאליסטית והקומוניסטית	- מנוע הקיטור (תומאס ניוקמן ; ג'יימס ואט) - הרכבת (ג'ורג' ורוברט סטיבנסון) - רוברט אוון - שרל פורייה - קרל מרכס - פרולטריון - קומוניזם - סוציאליזם	ניתוח מידע חזותי - קריאת מפה : התפתחות רשת מסילות הברזל במאה הי"ט – צמיחתו של כפר גלובלי למידה רב תחומית - ספרות : צ'ארלס דיקנס : דיוויד קופרפילד - בניית דמות היסטורית : רוברט אוון ניתוח מידע חזותי : - צפייה ביקורתית בקטעים מתוך הסרט "זמנים מודרניים" : עצמאותו של היחיד מול חברת ההמונים הטכנולוגית סיור לימודי : ביקור במוזיאונים טכנולוגיים – מוזיאון המדע, פארק קארסו למדע.	האם וכיצד החדשנות הטכנולוגית הועילה ליחסים החברתיים בין אנשים?
				מיזוג מידע והסקת מסקנות: מה הייתה התרומה של המהפכות האמריקנית והצרפתית להתמודדות עם התוצאות החברתיות של המהפכה התעשייתית?	חידושים טכנולוגיים והשפעותיהם על הפרט והחברה, אז והיום : רכבת וטלפון סלולרי ; רשתות חברתיות

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
המאבק לחירות 3) (ש')	האם בעידן החירות כולם זכו לחירות?	עליית החירות ערך החירות והשלכותיו : ג'ון סטיוארט מיל שאלת העבדות בארה"ב ▪ עבדות בחסות החוקה ▪ התנועה נגד העבדות וזיקתה לערכי המהפכה הצרפתית ▪ מלחמת האזרחים מעמד האישה (המורה יבחר 2 נושאים) ▪ אליזבת קיידי סטנטון ▪ התנועה למען זכות הצבעה לנשים בארה"ב ▪ הסופרגייסטיות באנגליה מאבק היהודים לאמנציפציה באירופה: ▪ צרפת : מתן אמנציפציה ליהודי בורדו (הקהילה הספרדית) ▪ אנגליה : כניסת היהודים לפרלמנט	- ג'ס מיל - פרדריק דאגלס - הנרי וויליאם ת'ורו - אברהם לינקולן - מלחמת האזרחים - פמיניזם - אליזבת קיידי סטנטון - סופרגייסטיות - ליונל רוטשילד	ניתוח טקסט בהקשרו - ג'ון סטיוארט מיל : על החירות שאלת שאלות והצדקת ידע - בניית דמות היסטורית : פרדריק דאגלס למידה רב-תחומית והשוואה : - ספרות : אוהל הדוד טום (הארייט ביצ'ר סטואו) והשוואה לסיפורו של דאגלס ניתוח טקסט בהקשרו - אליזבת קיידי סטנטון : העצומה למען זכות בחירה אוניברסלית ניתוח טקסט בהקשרו : בקשת יהודי בורדו לאמנציפציה משחק תפקידים : לכתוב את נאום הכניסה של חבר פרלמנט היהודי	כיצד ייתכן שאומה שחרטה על דגלה את חירויות הפרט משעבדת שחורים ולא מעניקה זכויות לנשים?
					זכויות הנשים

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
ירידת כוח של המסגרות הדתיות (2 ש')	האם וכיצד השתלבה הדת בסדר החדש?	• המהפיכה האמריקאית והפרדת הדת מהמדינה • צרפת היעקובינית וחילונו של לוח השנה • הדת כמשרתת את המדינה בימי נפוליאון - הסנהדרין הפריזאית	• התיקון הראשון לחוקה האמריקאית • חוקת 1793 (ההיבט הדתי) • הקונקורדט של נפוליאון • הסנהדרין הפריזאית	השוואה : - השוו בין לוח השנה המהפכני של צרפת ללוח השנה הלועזי וללוח השנה העברי. השוואה - השוו בין מקומה של הדת בארצות הברית למעמדה בצרפת לאחר תקופת נפוליאון	מה בין חופש דת לבין כפייה חילונית?

ב. לאומיות – בין מדינה לעם

לאורך ימי הביניים, שאלת הזהות הדתית הייתה ציר מרכזי בחיים האישיים ובמרחב הציבורי. אחד השינויים החברתיים והמדיניים החשובים ביותר בעת החדשה הוא עלייתה של המדינה, המבוססת על האומה. את ראשיתה של הלאומיות המודרנית ניתן לאתר בנקודת הסיום של ימי הביניים. ב-1492, עם השלמת הריקונקוויסטה וגירוש יהודי ספרד, נעשתה ספרד למדינה המודרנית הראשונה שבה כל אזרחי המדינה הם בני לאום אחד, דת אחת, תרבות אחת וכפופים ישירות למדינה. התודעה הלאומית האתנית ששולבה באמונה הנוצרית הביאה לדחיקתם המוחלטת של היהודים מספרד, עד כדי כך שגם יהודים שהמירו את דתם לנצרות נחשבו נחותים, ולא התקבלו למוסדות המדינה [תקנות טוהר הדם]. מכאן ואילך התפתחו במהלך העת החדשה שתי תפיסות עיקריות כלפי הלאומיות והמדינה: הלאומיות האזרחית והלאומיות האתנו-תרבותית. ביחידה זו נעסוק ביסודות הרעיוניים ובביטויים ההיסטוריים לשתי התפיסות הללו ובהשלכותיהן על השינויים המדיניים במאה הי"ט.

שתי המהפכות הגדולות בשלהי המאה הי"ח, המהפכה האמריקנית והמהפכה הצרפתית, באו לעולם מתוך ערכי הנאורות וההשכלה. מהפכות אלו העמידו במרכזן את האדם כאזרח. כל תושבי המדינה, ללא הבדלי דת, גזע או תרבות, נעשו לאזרחי המדינה. גוף האזרחים הוכר בחוקות אלו כריבון הבלעדי, שלו נתונה הזכות לבחור את חוקיו ואת מנהיגיו. מנהיגי המהפכות האמינו שהאזרחות המשותפת תגבר על ההבדלים התרבותיים והדתיים בין אזרחי המדינה, ואולי אף תמחק אותם לחלוטין.

בד בבד, התפתחה תפיסה שונה של הלאומיות; תפיסה שהעמידה במוקד את הקשרים התרבותיים והלשוניים בין בני הקבוצה. את ראשיתה של תפיסה זו ניתן למצוא בספרד שלאחר 1492, והיא אומצה על ידי עמים שונים, כדוגמת הגרמנים, שהיו מפוצלים לעשרות ומאות יחידות מדיניות שונות. בעיני הוגי הלאומיות הגרמנית, לא הגבולות המדיניים, שנקבעו לעתים באופן שרירותי, הם העיקר, אלא תחושת האחוה הלאומית, המתבססת על לשון, היסטוריה ותרבות משותפים. תפיסה זו אומצה על ידי עמים רבים ברחבי אירופה, והניעה גל של מהפכות ומלחמות עצמאות לאורך המאה הי"ט.

למהפכות הלאומיות הייתה השפעה גדולה לא רק על מערכת היחסים בתוך המדינות השונות באירופה, אלא גם על ההתמודדות בין המדינות באירופה ומחוצה לה. הלאומיות העלתה על נס את סגולותיו הייחודיות של כל אחד מהעמים, וקראה לבני העם להביאן לידי ביטוי בשדה המדיני. זה היה אחד הגורמים, בצירוף גורמים כלכליים ופוליטיים, שהאיצו את המדיניות הקולוניאלית והאימפריאליסטית של ארצות אירופה, שראשיתה עוד במאה הי"ח. הקולוניאליזם האירופאי השפיע במיוחד על אפריקה ועל המזרח התיכון. אנו נעסוק בהשלכותיו במסגרת הדיון בקהילת יהודי אוראן ביחידה 3, וביחידה 4, שתעסוק בארץ ישראל במאה הי"ט. בהיבט המדיני הביא האימפריאליזם לשורה של התנגשויות אלימות בין

המעצמות האירופאיות לבין ממלכות וארצות מחוץ לאירופה, ובין המעצמות בינן לבין עצמן, ששיאן היה במלחמת קרים ובמלחמת העולם הראשונה. בהיבט חברתי הגלובלי, הביא האימפריאליזם בשלב זה למשברים חברתיים בתוך שטחי המושבות ואזורי ההשפעה ביחס לעולם המסורתי מול המודרני, ולתופעת החילון. בטווח הארוך, הקולוניאליזם האירופאי יצר גם תנועות נגד כלפי התרבות המערבית.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את מאפייני הלאומיות האזרחית והלאומיות האתנו-תרבותית;
2. ילמדו להבחין במאפייני הלאומיות השונים בתוך טקסטים מכווננים;
3. יבינו את הקשר בין היבטי המודרניות לבין תופעת הלאומיות;
4. יכירו את הקולוניאליזם ומקורותיו המגוונים;
5. יעריכו את ההיבטים התרבותיים והמוסריים של הלאומיות ואת השלכותיה.

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
ספרד ועליית המדינה הלאומית (1)	עליית הלאומיות ודחיית המיעוט	- יצירתה של ספרד המודרנית: - איחוד טריטוריאלי (רקונקוויסטה) - עליית כוח המלוכה על פני האצולה - אחדות דתית ולאומית והשלכותיה: גירוש המוסלמים מספרד; תקנות טוהר הדם; אינקוויזיציה; גירוש יהודי ספרד - אינקוויזיציה	- רקונקוויסטה - גירוש המוסלמים - תקנות טוהר הדם - אינקוויזיציה	מיזוג מידע והסקת מסקנות – ניתוח טקסט בהקשרו: אתרו בצו הגירוש ליהודי ספרד את יסודות המדינה המודרנית	
צרפת ועליית המדינה האזרחית (2 ש')	המדינה האזרחית ומקומם של המיעוטים הלאומיים והדתיים	- לאומיות אזרחית - צרפת והצהרת זכויות האדם - כיבושי נפוליאון והתעוררות לאומיות אתנית-תרבותית: הלאומיות הגרמנית	- לאומיות אזרחית - נפוליאון - לאומיות אתנית-תרבותית - פיכטה	השוואה בין סוגי לאומיות: - מכתבי פיכטה לעם הגרמני על מהותו של העם הגרמני - מכתב בר יצחק בר ליהודי אלזס-לורין	לאומיות אתנית תרבותית ולאומיות אזרחית
לאומיות, אימפריה, גזע (2 ש')	כיצד הלאומיות האיצה את האימפרי- אליזם והגזענות במאה הי"ט?	- המרוץ להקמת אימפריות: ממושבות מסחר לאימפריות: ספרד, פורטוגל, הולנד, אנגליה, צרפת, גרמניה - הסיבות למרוץ	- אימפריאליזם - קולוניאליזם	קריאת מפה והשוואה: השוואה בין מפות האימפריות מהעת העתיקה (אשור, מצרים, יוון, רומא) לבין שטחי האימפריות המודרניות: מה הסיבות לדמיון ולשוני?	

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
		האימפריאלי - כלכליות (מרקנטיליזם) - יוקרה לאומית • הגזענות : מדעה קדומה למדע - תקנות טוהר הדם - כראשית הגזענות (ספרד) - אבולוציה, דרוויניזם וגזענות במאה הי"ט ; מדע הגזע (אבגניקה) - הגזע העליון וחובתו לשלוט - יוסטון סטיוארט צ'מברליין	• גזענות • דרוויניזם • אבגניקה • הגזע הארי • יוסטון סטיוארט צ'מברליין	• מידע ממקור חזותי : ניתוח איורים מספרי 'מדעי' גזעניים • ניתוח טקסט בהקשרו : יוסטון סטיוארט צ'מברליין "על חובת הגזע הארי לשלוט"	ההשכלה והמדע כמקדמי השוויון מחד ומעניקי לגיטימציה לגזענות מאידך

ג. חיים יהודיים במציאות משתנה

הזהות היהודית הייחודית והמתבדלת, שעוצבה בימי הביניים, הייתה תוצר של חברה שבה לכל פרט ולכל קבוצה היה מקום מסוים ומוגדר. החברה המאורגנת על פי חלוקה לקטגוריות ברורות של דת, מגדר, מעמד כלכלי ותפקיד חברתי התערערה בעת החדשה. הנאורות, שנשאה את בשורת השוויון, העניקה לכל בני האדם באשר הם ליטול חלק פעיל בחברה. אמנם, בפועל הדרך להגשמת השוויון הייתה ארוכה ומלאה תהפוכות, אבל הקריאה לשותפות בעינה עמדה. היהודים בכל קהילה וקהילה היו צריכים להחליט האם וכיצד הם נענים לקריאה לשותפות עם יתר בני האדם. ביחידה זו נסקור שלוש דילמות עיקריות שעמדו בפני היהודים דרך שלוש קהילות:

ברלין במאה הי"ח והי"ט ושאלת הזרמים הדתיים ביהדות; וילנה במאה הי"ט ושאלת הזהות הלאומית מול המעמדית; קהילת אוראן במאה הי"ט והכ' ותופעת החילון.

כל אחת מהקהילות מאירה היבט אחר של ההתמודדות עם החיים המודרניים, אם כי לא נעדרו ממנה גם היבטים אחרים המשותפים ליתר הקהילות.

ברלין – זהויות דתיות בין רפורמה למסורת: במחצית השנייה של המאה הי"ח נעשתה ברלין למרכז של תנועת ההשכלה היהודית. משה מנדלסון ניסה לראשונה לשלב באופן מודע בין ערכי ההשכלה והנאורות לבין העולם היהודי וההלכה. הדילמה העיקרית שאתה התמודדו יהודי גרמניה וברלין הייתה זהותם הדתית ואופן המחויבות שלהם להלכה. נבחן מגוון ניסיונות לעיצוב מחודש של הזהות הדתית, על ידי תיקונים ושינויים כאלו ואחרים בדת, ועד לנטישה מוחלטת של הדת והמרת היהדות בנצרות.

וילנה – בין מעמד כלכלי לקבוצה לאומית: תופעת המודרנה במזרח אירופה הציבה בפני היהודים אתגר שונה מאוד מזה שבמערב של היבשת. הגידול הדמוגרפי הרב, העוני והדלות המחפירים שבהם חיו יהודים רבים, שנאת ישראל עממית וממוסדת מצד השלטונות הרוסיים, ניסיונות ל'תיקון' היהדות' מצד השלטון הרוסי ונוכחותן של תנועות מהפכניות קומוניסטיות – כל אלו הולידו מגוון שונה של דילמות ופתרונות. לאחר אירועי 'הסופות בנגב' ניתן להצביע על שלושה כיוונים עיקריים: פתרון לאומי – אין מקום ליהודים במזרח אירופה ושומה עליהם לעלות לחפש מולדת אחרת בארץ ישראל או במקום אחר; פתרון חברתי – מצוקותיהם של יהודי מזרח אירופה ורוסיה הם חלק ממלחמת המעמדות הכללית שבין הבורגנים למעמד הפועלים; הגירה – בפועל כ-30% מיהודי מזרח אירופה בחרו להגר אל מעבר לים, מתוך תקווה למצוא בארצות הברית פתרון למצוקה הכלכלית, וחופש לחיות כרצונם.

אוראן – מסורת וחילוניות : ההשכלה והמודרניות הגיעו לצפון אפריקה באמצעות הקולוניאליזם הצרפתי. ב-1870 הוענקה ליהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית, תופעה שעוררה עוינות מצד המוסלמים ואנטישמיות מצד המתיישבים האירופיים. יהודי צפון אפריקה היו צריכים לבחור בין כניסה לעולם המערבי דרך השער הצרפתי לבין היצמדות לאורח החיים הישן. דילמה זו הולידה מנעד של תגובות : מחילון מוחלט בחלק מהערים הראשיות של צפון אפריקה ועד לאיסור על לימודי חול במקומות אחרים. אצל יהודי אוראן, עיר הנמל של אלג'יריה, באו לידי ביטוי היבטים רבים של הדילמה. ההשכלה הביאה עמה פנייה למערכת החינוך האזרחית החילונית, פריחה ועלייה במעמדן של הנשים, השתלבות מהירה בשכבת העילית של הבירוקרטיה הצרפתית, אך גם נטישה של אורח החיים המסורתי. נעמוד גם על תגובותיהם לחילון של חכמי צפון אפריקה, תגובות שנעו בין קבלה והבנה לבין דחייה מוחלטת.

מטרות

התלמידים :

1. יכירו את ערכי ההשכלה ויבינו את השלכותיהם על אורח החיים המסורתי ;
2. יעמדו על המשותף והמפריד בזרמים הדתיים השונים בגרמניה, ויבינו את הופעתה של האורתודוכסיה המודרנית ;
3. יבינו את המצוקות והבעיות הייחודיות לחיים היהודים במזרח אירופה ;
4. יבינו את דילמת הזהות של מעמד הפועלים היהודי ;
5. יעמדו על ההתמודדות עם המודרנה בקהילת יהודי אוראן ;
6. יכירו היבטים שונים בחייהן ומעמדן של הנשים בשלוש הקהילות ;
7. ינתחו את העימות בין המודרנה והמסורת דרך הגותם של הרב יוסף משאש ואלבר ממי ;
8. ידונו באתגר שבשמירת המסורת בעולם המודרני המערבי והמזרחי.

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
קהילת יהודי ברלין (4 ש')	זהות דתית בעידן משתנה	- השכלה : מתרגום התורה ליחכמת ישראל' - משה מנדלסון - שאלת החינוך (נפתלי הרץ וייזל : דברי שלום ואמת) - פולמוסים הלכתיים : גילוח בחול המועד ; הלנת המת (המורה יבחר נושא אחד) - הסלונים הספרותיים (הנרייטה הרץ ; רחל ורנהנגן) - המרת הדת וסיבותיה (היינריך היינה)	• משה מנדלסון • נפתלי הרץ וייזל • 'הנודע ביהודה' • סלון ספרותי • הנרייטה הרץ • היינריך היינה	שאלת שאלות והצדקת ידע : • בניית דמות היסטורית: משה מנדלסון שיח טיעוני : לימודי חול ולימודי קודש – האם ייתכן שילוב ראוי?	לימודי קודש מול מקצועות חול
קהילת וילנה (3 ש')	בין זהות מעמדית לזהות לאומית	• היהודים והשלטון : תחום המושב הסופות בנגב (1881) והשפעתן על תחושת הצורך בשינוי • ייסוד הבונד בוילנה : האם יש מקום למעמד פועלים יהודי? - סוציאליזם וקומוניזם ברוסיה (נרודניה ווליה) - הקמת הבונד בוילנה (1897) - בר בורוכוב ורחל ינאית : תודעה פועלית ותודעה לאומית - הצלחת הבונד במהפכת 1905	• הסופות בנגב • סוציאליזם • בונד • בר בורוכוב • רחל ינאית	קריאת מפה : הדמוגרפיה של יהדות רוסיה בתחום המושב – תהליכי עיור שאלת שאלות ושיח טיעוני – לאן הולכים ? לאחר הכרת האפשרויות השונות שעמדו בפני יהודי רוסיה, מהי האפשרות המועדפת ומדוע?	

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		• תנועת הפועלים היהודים בארה"ב - הסיבות להגירה: אנטישמיות ולחץ כלכלי - הקמת תנועת הפועלים היהודית בארה"ב - קלרה למליך ושבתתת ה-20,000	• אליס איילנד • קלרה למליך	מיזוג מידע ממקורות שונים: עמדו על תודעתם ומידת הזדהותם של היהודים עם העולם המסורתי על פי המקורות הללו: - ניתוח מקור חזותי: איגרת שנה טובה – יהודי ניו יורק מקבלים את יהודי רוסיה - ניתוח טקסט בהקשרו: נאום השביתה של קלרה למליך - למידה רב-תחומית: שלום עליכם (ברקוביץ'), 'מוטל בן פייסי החזן'	ערבות הדדית בחברה יהודית לא-דתית שוויון מעמדי למול תודעה לאומית
קהילת יהודי אלג'יריה (3 ש')	מה בין מסורתי לחילוני?	חדירת התרבות הצרפתית וערכי המודרנה: • כיבוש צרפת (1830) והתמורות שהתחוללו באלג'יריה • צו כרמיה (1870) • חובת גיוס לצבא הצרפתי • כ"ח תנועת ההשכלה היהודית באלג'יריה: • חוגי משכילים באלג'יריה • הפצת השפה העברית באלג'יריה • הרב שלום בכ'אש (אלג'יר) ור' יצחק מרעלי (אלג'יר) כמשכילים	• קולוניאליזם • צו כרמיה • קונסיסטואר • כ"ח (אליאנס) • מדרש מתוקן \ בי"ס יהודי • ישיבות 'עץ חיים' • תחיית השפה העברית • הרב שלום בכ'אש	למידה רב-תחומית: 'עת מלחמה ועת שלום' – קובץ שיריו של ר' יצחק מרעלי למידה רב-תחומית: צפייה בסרט 'נציב המלח', המבוסס על ספרו של אלבר ממי ניתוח טקסט בהקשרו: תשובת הרב משאש בעניין קצבי תלמסאן – אחריות הלכתית ואחריות קהילתית	קולוניאליזם – בין שיעבוד תרבותי לבשורת הנאורות לאומיות עברית או פטריוטיות צרפתית?

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
		עבריים - אלבר ממי מגמות של חילון בקרב יהודי אוראן ותלמסאן ותגובתם של הרבנים [המורה יבחר נושא אחד]: נישואים בין חילונים לשומרי מצוות (אוראן – הרב דוד הכהן סקלי) - פולמוס השחיטה (תלמסאן – הרב יוסף משאש): – בין נאמנות הלכתית למחויבות למסורת התמורות במעמדה של האישה היהודייה באלג'יריה: - שאלת החינוך היהודי-צרפתי לבנות - המשכילה היהודית באלג'יר: בלאנש בן דהאן	- ר' יצחק מרעלי - הרב דוד סקלי - הרב יוסף משאש - מסורתיות - בלאנש בן דהאן	ניתוח טקסט בהקשרו: בתוכנית 'הארגון המחודש של החינוך הדתי באלג'יריה' שנתחברה ע"י חברת כ"ח, על חינוכה הדתי של הבת ניתוח מקור חזותי: תמונות משפחתיות מאלג'יריה מראשית המאה – מאפייני מודרניות ומסורת בלבוש למידה רב תחומית: עולמה של נערה יהודיה בצפון אפריקה, בין מסורת למודרניות על פי קריאה בספרה של בלאנש בן דהאן 'מזל טוב'	אחדות ישראל ומחויבות הלכתית שוויון מגדרי בעולם מסורתי

ד. ארץ ישראל במאה הי"ט הארוכה (1808-1917)

ארץ ישראל בראשית המאה הי"ט הייתה עבור מרבית בני אירופה, יהודים ונוצרים, מחוז כיסופים הנטוע בדמיון. בעוד שאירופה הלכה והשתנתה בשורה של מהפכות בכל תחומי החיים (המהפכה הצרפתית, המהפכה התעשייתית, עליית הלאומיות), ארץ ישראל חוותה במהלך המאה הי"ט את אחת מתקופות השפל הקשות בתולדותיה. מספר התושבים בארץ עמד על עשרות אלפים בודדים, השלטון היה בידי האימפריה העות'מאנית החלשה, אך בפועל היה בידי תקיפים מקומיים, שעשו כרצונם, וכלכלת הארץ הייתה נחשלת. בתוך כך, היישוב היהודי סבל אף הוא ירידה אחר ירידה. בתחילת המאה הי"ט חיו בכל הארץ כ-6,000 יהודים, שרובם המכריע חי בעוני ובדלות בארבעת ערי הקודש: ירושלים, חברון, צפת וטבריה, ועוד מאות בודדות במספר כפרים בגליל ובעזה. במרוצת המאה הי"ט חוו הארץ ותושביה שינויים מפליגים, שעצבו מחדש את נופה ואנשיה. בחלק הראשון נעסוק בשינויים הדמוגרפיים והתרבותיים ביישוב היהודי עד לרבע האחרון של המאה (1808-1882). עיקר הגידול הדמוגרפי מקורו בעלויות מארצות האסלאם ומאירופה. רובם המכריע של העולים הגיע לארץ מתוך רצון לחונן את עפרה ומתוך ציפייה לגאולה. אבל בתוך כך הם הביאו לשינויים כבירים ולמתחים בקהילה המקומית היהודית. בתחילת המאה הייתה הקהילה הספרדית הקהילה הגדולה והדומיננטית, ואולם במרוצת המאה נעשו היהודים האשכנזים לעדה הגדולה ביותר. השינויים הדמוגרפיים הוליכו לעימותים בין היישוב הספרדי הוותיק לקהילה האשכנזית ההולכת וגדלה ולעולי צפון אפריקה. הגידול הדמוגרפי – בעיקר אצל היהודים, אבל גם אצל המוסלמים והנוצרים – חייב 'לצאת מן החומות'. למונח גיאוגרפי זה נוספה גם משמעות תרבותית.

ארץ ישראל נעשתה למוקד תרבותי ופוליטי גם עבור יהודים שלא עלו ארצה. עלילת דמשק ב-1840 הביאה לגילויי סולידריות ולפעולה משותפת של יהודי התפוצות ביחד עם יהודי דמשק. משפחות של נדבנים פעלו למען היישוב היהודי במספר תחומים: חלקם פעלו להטבת תנאי החיים על ידי בניית שכונות ויצירת מקומות עבודה (משכנות שאננים); אחרים ביקשו ליישם את ערכי תנועת ההשכלה בירושלים. פעולות אלו פילגו את יהודי הארץ, בדומה לנעשה באירופה, והביאו לעימותים גם בקרב הקהילות היהודיות בתפוצות.

לקראת סוף המאה הי"ט, הגיעה ההתעניינות בארץ ישראל לשיא הודות לפעילותן של המעצמות האירופאיות, העלויות לארץ והתנועות הציוניות. נפתח בהצגת הרקע לעליית הרעיון הציוני ובהפיכתה של ארץ ישראל ליעד לעלייה לשם עבודה וחיים בארץ, ולא רק לשם קיום מצוות ולימוד תורה בקדושה. אלו הרעיונות שעמדו ביסוד העלייה הראשונה. שאיפות אלו קיבלו כיוון מוגדר ודחיפה אדירה בזכות חזונו המדיני של הרצל להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, תוך קבלת הכרה מדינית. עוצמתו של הרעיון הביאה גם לעימותים חריפים עם הזרמים האנטי-ציוניים, הן ביהדות האורתודוקסית והן בזו הרפורמית. אולם עימותים לא פחות חריפים היו גם בין תומכי הציונות עצמם, בשאלה כיצד להגשימה.

נכיר את הדילמות והשאיפות של המתיישבים בארץ, דרך סיפורן של שלוש קהילות חדשות בארץ ישראל: דרך **ראשון לציון** נכיר את אנשי ביל"ו ורעיונותיהם ונחוה את האתגרים הכלכליים שהביאו את מתיישיבה להיות פועלים ואיכרים בחסות הברון רוטשילד; **תל אביב**, העיר העברית הראשונה, נעשתה במהרה למוקד חיי הרוח והחברה של היישוב היהודי, ודרך סיפורם של אנשיה נכיר את האתגר של יצירת תרבות עברית ויהודית; הקשיים הכלכליים והקיומיים שניצבו בפני אנשי העלייה השנייה, הביאו להקמתן של צורות התיישבות ותרבות ייחודיות בעולם כולו. דרך סיפורה של **קבוצת כנרת** נלמד על הניסיון להקים חברת מופת סוציאליסטית, ועל הקשיים הביטחוניים שהביאו ליצירת ארגון 'השומר' ולגיבוש תפיסת הריבונות היהודית.

העליות הטרומ ציוניות, ואלו הציוניות, ובמיוחד העליות הראשונה והשנייה, תרמו תרומה אדירה ליישוב היהודי, אבל גם העמיקו מאד את המחלוקת הדתית על צביונו של היישוב ההולך ומוקם. נחתום את היחידה ב'מסע המושבות' של הראי"ה קוק, שבו הוא ניסה ליישם את הגותו המהפכנית לשילוב החול והקודש בבניין הארץ.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את העולם הרעיוני ואת המניעים לעלייתם של העולים לארץ מאשכנז ומארצות האסלאם;
2. יבינו את המתח העדתי בין האשכנזים לבין הספרדים ואת השלכותיו על הקהילה היהודית בארץ;
3. ידונו במשמעות הגיאוגרפית, הכלכלית והתרבותית של 'היציאה מן החומות';
4. יכירו את ביטויי של הרעיון הציוני לפני ייסוד התנועה הציונית;
5. יבינו את החידוש והחשיבות של חזון המדינה היהודית של הרצל;
6. יעריכו את הקשיים שעמם התמודדו בני העלייה הראשונה;
7. יעמדו על הדומה והשונה בתפיסות העולם ובאורח החיים של אנשי העלייה הראשונה לעומת אנשי היישוב הישן;
8. ישוו בין העולם הערכי של אנשי העלייה השנייה לבין זה של אנשי העלייה הראשונה;
9. יעריכו את חשיבותן של העליות הראשונה והשנייה ליצירת דפוסי התיישבות, עבודה והגנה;
10. יכירו את יחסו של הרב קוק לבני העלייה השנייה.

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
בין ישן לחדש ביישוב היהודי (1882-1808) (3 ש')	במה וכיצד ה'חדש' שביישוב החדש התעמת עם היישוב הישן?	• רקע היסטורי: ירושלים בראשית המאה ה"ט – השלטון העות'מאני ומצב ההתיישבות היהודית - השלטון המצרי, איברהים פאשה (1840-1831) - ריכוז היישוב היהודי ב"ארבעת ערי הקודש" - קפיטולציות	• איברהים פאשה • ארבעת ערי הקודש	• הסקת מסקנות מקריאת מפה: השוו בין המפה הדמוגרפית ומפת הדרכים של ארץ ישראל בראשית המאה ה-י"ט: מה ניתן ללמוד על אופי היישוב היהודי?	מסורת
בין אשכנזים לספרדים	- המנהיגות הספרדית של יהודי ארץ ישראל - עליית החסידים ותלמידי הגר"א, הקמת בית כנסת 'החורבה' וחזרת הקהילה האשכנזית לירושלים - עליית הרדב"ש וההיפרדות מוועד העדה הספרדית - החלוקה והכוללים: מאבק האשכנזים לעצמאות כלכלית ומנהיגותית	• עליית החסידים • עליית תלמידי הגר"א • בית כנסת 'החורבה' • עליית הצוף דבש (הרדב"ש) • חלוקה • ועד העדה הספרדית • חכם באשי	• השוואה: השוו בין שלוש העליות (עליית החסידים, תלמידי הגר"א, עליית המערביים) על פי התבחינים הבאים: מניעי העלייה, מקומות ההתיישבות, הזיקה לארץ המוצא, המאבק לעצמאות עדתית.	כיסופים לארץ ישראל ועלייה לארץ: מניעים דתיים לעומת לאומיים	
בין ישן לחדש	- פרשת הקמת בית ספר למל על ידי לוודויג פרנקל - היציאה מהחומות ושכונת 'משכנות שאננים' כמודל ליישוב יהודי יצרני - שכונת הבוכרים וגבעת שאול	• בית ספר למל • משכנות שאננים • אליעזר בן יהודה • 'הצבי' – עיתונו של אליעזר בן יהודה	• ניתוח טקסט בהקשרו: קריאה בכתבי הפולמוס של לוודויג פרנקל ואנשי היישוב הישן (ספרדים ואשכנזים) שהתנגדו לו	שמירת ערכי המסורת מול הצורך בפתרונות חדשים	

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
		- שכונת הג'ורג'ים - אליעזר בן יהודה והעיתונות העברית - הקמת פתח תקוה – יצרנות ויישוב הארץ	• פתח תקווה • יואל משה סלומון	• שיח טיעוני: האם היציאה מהחומות היא ביטוי למודרניות או ניסיון להגן על ערכי היישוב הישן? • השוואה קריאה בעיתוני ירושלים במאה הי"ט וכיום ועריכת השוואה מבחינה: לשונית, ערכית וצורנית	
עליית הלאומיות היהודית והתנועה הציונית (7 ש')	מיהו ציוני ומהי ציונות?	• עלילת דמשק - המשפט של יהודי דמשק - גילויי הסולידריות בעולם היהודי • מבשרי הציונות כמזיגה של רעיונות דתיים ולאומיים - ההיבט הדתי – גאולה בדרך הטבע על ידי עלייה לארץ: הרב יהודה אלקלעי; הרב צבי הירש קלישר - (המורה יבחר דמות אחת)	• עלילת דמשק • משה מונטיפיורי • גאולה בדרך הטבע • הרב אלקלעי • הרב קלישר • אוטואמנציפציה	• ניתוח טקסט בהקשרו: פניית מונטיפיורי למוחמד עלי – [מה הערכים שמופיעים בטקסט?] • מיזוג מידע והסקת מסקנות: השוו בין הרעיונות הלאומיים (יחידה 2) לבין רעיונות מבשרי הציונות.	כל ישראל ערבים זה לזה

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
		• עליה ראשונה: - ביל"ו - "אעלה בתמ"ר" – עליית התימנים - עליית יהודי איראן - הקמת המושבות הראשונות ▪ פתח תקוה – מושבת היישוב הישן ▪ ראשון לציון – מושבת הביל"ויים ▪ נס ציונה – מושבה ביוזמה פרטית - הברון רוטשילד והצלת מפעל המושבות • הרצל וייסוד התנועה הציונית - פרשת דרייפוס: אנטישמיות מודרנית והתעוררות הציונות אצל הרצל - הציונות: פעילות מדינית (תוכנית באזל) או עשיית מעשה? (ציונות מדינית וציונות מעשית) - ציונות דתית: שאלת החינוך והקמת 'המזרחי' - שאלת אוגנדה: הצלת העם היהודי או הקמת מדינה בארץ ישראל? • עלייה שנייה: עליית הפועלים, השומרים והעירוניים - עבודה עברית: העימות בין איכרי העלייה הראשונה לפועלי העלייה השנייה - קבוצת כנרת - שאלת הביטחון והקמת ארגון	• חיבת ציון • ביל"ו • יחיאל מיכל פינס • פתח תקוה • ראשון לציון • הברון רוטשילד • פרשת דרייפוס • הרצל • תוכנית באזל • קונגרס ציוני • ההסתדרות הציונית • 'המזרחי' בקונגרס הציוני • הרב מוהליבר • הרב ריינס • פולמוס אוגנדה • עלייה שנייה • קבוצת כנרת • א"ד גורדון • ארגון השומר • מלחמת השפות • מאניה שוחט	• איתור ואיסוף מידע: בניית דגם של המושבה ראשון לציון • שיח טיעוני – עבודה בצוות: הנימוקים בעד ונגד של תושבי ראשון לציון ביחס לקבלת חסות הברון רוטשילד (עצמאות מול בטחון כלכלי) • ניתוח טקסט בהקשרו: קריאת תוכנית באזל – מטרת הציונות: הצלה של העם היהודי או הקמת מדינה בארץ ישראל על רקע מצב היהודים באירופה ובמזרח התיכון? • השוואה - בין תוכנית באזל לבין תוכנית חיבת ציון - בין תוכנית באזל ל'לא זה הדרך' • שיח טיעוני: משפט ציבורי – בעד ונגד תוכנית אוגנדה • שיח טיעוני: משפט ציבורי – יבנאלי והעלאת יהודי תימן	האם התנועה הציונית מבשרת גאולה דתית או שהיא תנועה לאומית חילונית? התנועה הציונית והסולידריות היהודית

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
		י'השומר' (מאניה וישראל שוחט) - פרשת התימנים בכנרת - תל אביב: העיר העברית הראשונה - כמימוש חזונו של הרצל ב'אלטנוילנד' • הרב קוק ומסע המושבות - הרב קוק: רבה של יפו והמושבות - המשמעות האמונית של הציונות - פולמוס השמיטה (תרמ"ט; תר"ע) - מסע המושבות ותוצאותיו	• הרב קוק • פולמוס השמיטה • מסע המושבות	• ניתוח טקסט והשוואה: קריאה ב'אלטנוילנד' כחזון לעיר תל אביב, ובכתבי ברל כצנלסון כחזון לרעיון הקיבוץ ("יצירת יישוב עובד"). • מיזוג מידע: המוסדות החברתיים שהוקמו בעלייה השנייה, כתשתית להקמת מדינה ותרבות (עבודה מאורגנת; השומר; מוסדות מיישבים; עיר עברית; השכלה גבוהה [טכניון]). • שיח טיעוני: הוויכוח בין הרב קוק לאנשי היישוב הישן בשאלה האם יש טעם לצאת לימסע המושבות לשם קירוב אנשי המושבות לתורה ולמצוות? • הסקת מסקנות מטבלה: השינויים הדמוגרפיים באוכלוסיית ארץ ישראל לאורך המאה הי"ט	ההתיישבות הקיבוצית כמימוש של ערכי הערבות ההדדית אחדות ישראל לנוכח החילוניות והעדתיים במושבות

ה. שתי מלחמות העולם והגורל היהודי במחצית הראשונה למאה ה-20

המאה הי"ט הארוכה (1789-1914) שינתה את פני האנושות לבלי הכר. את החקלאות המירה התעשייה, הפוליטיקה נעשתה לנחלת ההמונים באירופה, והקדמה הטכנולוגית אפשרה לכבוש את מצולות הים ואת שחקי השמים. המחיצות התרבותיות, הדתיות והאתניות נפרצו בחלקים רבים של העולם והביאו לזעזועים חברתיים, שגלי ההדף שיצרו בצירוף השינויים הטכנולוגיים, יציפו את המחצית הראשונה של המאה ה-20 בנהרות של דם ואש, אבל גם יביאו רווחה ופדות לעמים, לשבטים ולתרבויות על פני כל כדור הארץ. בין שני הקטבים הללו היטלטל הגורל היהודי, מאיום בהשמדה מוחלטת בצל האנטישמיות הרצחנית, ועד לקבלת זכויות אזרח מלאות והתקדמות בכל שטחי החברה, הכלכלה והמדע, והקמת מדינה מוכרת על פי משפט האומות, ולקיבוץ גליות שאותו חזו נביאי ישראל.

עם הכניסה למאה הכ' היו חלק ניכר מיהודי העולם אזרחים של מדינותיהם, ככל יתר האזרחים. המשברים המדיניים והכלכליים של כלל החברה היו מנת חלקם, והשפיעו על פעילותם ועל אורח חייהם כבני העם היהודי וכאזרחי מדינותיהם. ביחידה זו נלמד בצמידות ובמשולב את תולדות היהודים והיהדות יחד עם התהליכים והאירועים בהיסטוריה של האומות שבקרבתם חיו ופעלו כאזרחים. בפתח היחידה נעסוק במלחמת העולם הראשונה. המלחמה נבעה מהתנגשות בין מעצמות שרשת האינטרסים המדינית והכלכלית שלהם השתרעה על פני העולם כולו. הטכנולוגיה אפשרה להפוך את המלחמה לעולמית מבחינה גיאוגרפית, ולטוטאלית מבחינת השלכותיה. היא הפכה את המלחמה לחיזיון נורא ומייאש, שהטיל צל כבד על ערכי ההשכלה והנאורות שבשמן התיימרו המעצמות לפעול. המלחמה העמידה את היהודים בפני דילמות קיומיות ומוסריות: כיצד יילחמו איש באחיו רק בשל האזרחות השונה? האם יש מקום ל'בית לאומי' יהודי במסגרת העימות בין המעצמות?

בעולם שאחרי 'המלחמה הגדולה' התפתחו שתי תופעות סותרות: מצד אחד הוכרה זכותם של כל העמים למדינה עצמאית, ומצד שני גדלו האיבה והשנאה בין האומות והמדינות החדשות והישנות כאחד. סתירה זו הגיעה לשיאה בגורל היהודי. המהפכה הבולשביקית ברוסיה הביאה יהודים רבים לחזית העשייה המדינית והצבאית, אבל דווקא אלו היו את האיום החמור ביותר על החיים היהודיים המסורתיים. גם בגרמניה שלאחר המלחמה זכו היהודים להיות מעמודי התווך של רפובליקת ויימאר אבל בה בעת גאו כלפיהם האנטישמיות והגזענות.

המתחים והסתירות הגיעו לשיאם בשנות השלושים, כאשר דווקא פוליטיקת ההמונים הובילה לעלייתם של משטרים טוטליטאריים בגרמניה, איטליה, ספרד, ברית המועצות ועוד. מנגד, מנצחי המלחמה כמעט ולא עשו דבר בשל הפחד ממלחמה נוספת. אולם, הטכנולוגיה שהוסיפה לצעוד בצעדי ענק ביחד עם ליבוי השנאה ותחושות הנקם, אפשרה לגרמנים לכפות מלחמה עולמית נוספת, איומה לאין שיעור. במלחמה זו נטלו לראשונה גם מדינות מזרח אסיה (יפן וסין) חלק משמעותי, ואגב כך נלמד להכירן. המדיניות הנאצית הגזענית הגיעה לשיאה בניסיון להשמיד את כל יהודי

אירופה. המספרים, הגיאוגרפיה ועוצמת האש והדם של מלחמה זו הם מעבר ליכולת ההבנה האנושית. על כן, לצד היכרות בסיסית עם מהלכי המלחמה העיקריים, נלמד על המלחמה והשואה דרך מספר דמויות. גורלם ומעמדם של היהודים בארצות ערב השתלב בעימות שבין גרמניה הנאצית למעצמות הברית, והגיע לשיאו באירועי ה'פרהוד' בבגדד.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את משמעות המונח 'מלחמת עולם' בהקשר מדיני, כלכלי, תרבותי וטכנולוגי ;
2. יכירו אירועים מרכזיים בשתי מלחמות העולם ;
3. יכירו את המגמות המתנגשות בהיסטוריה האירופאית לאחר מלחמת העולם הראשונה, וידונו בהשלכותיהן על מצב היהודים ;
4. יעריכו את משמעותה של 'תרבות ההמונים' בקשר לעליית המשטרים הטוטליטריים באירופה בשנות השלושים ;
5. יעמדו על מעורבותן של יפן וסין במלחמת העולם השנייה ;
6. יפנימו את חווית המשבר היהודית בשנות השואה, ואת ההתמודדות האמונית עמה ;
7. יעמדו על הפרדוקס שבנאורות: כיצד ההבטחה והתקווה להתקדמותו של האדם וחירותו בכל שטחי החיים הביאה לעליית משטרים שהרסו את ערך האדם עד היסוד?

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
מלחמת העולם הראשונה (4)	מלחמת עולם כמלחמה טוטאלית מבחינה חברתית וכלכלית	• Belle Époque (1870-1914) – התפתחויות טכנולוגיות וגילויים במדע, בתרבות ובאמנות: - החשמל - תקשורת: טלפון ואלחוט - תחבורה: מכונית ומטוס - נשק: דינמיט ומקלע - מדע: גילוי האטום, כיבוש הקטבים, חיסונים רפואיים - אמנות: אימפרסיוניזם; אקספרסיוניזם הגורמים למלחמת העולם הראשונה • גורמים מדיניים: המשך המרוץ הבין-מעצמתי • גורמים תרבותיים-חברתיים: - מלאומיות ללאומנות: איחוד גרמניה והלאומיות הגרמנית - רוסיה הצארית: דת ולאומיות כנגד הקומוניזם - צרפת: לאומיות וסוציאליזם, עליית הלאומיות בצרפת כנגד מעמד הפועלים - השאלה המזרחית	• Belle Époque • תומס אלווה אדיסון • אלכסנדר גרהם בל • האחים רייט • אלפרד נובל • לואי פסטר • קלוד מונה • וואסילי קנדינסקי • מרוץ חימוש • הקייזר וילהלם II • הצר ניקולאי II • ולדימיר לנין • ז'אן ז'ורס	• ניתוח מקור חזותי והשוואה: הפער בין ראשית התקופה והאמונה בשלום לבין היציאה למלחמה על פי השוואה בין האימפרסיוניזם לאקספרסיוניזם. השוואה בין ציוריו של קלוד מונה (חבצלות, תחנת סנט-לאזר) לציורי קנדינסקי (פוגה, ההר הכחול) • קריאת מפה: התפשטות המעצמות בשנים (1870-1914). • ניתוח והשוואה: טבלאות משוות של עוצמת התיעוש • ניתוח טקסט: קריאה מנאומו של ז'אן ז'ורס נגד מלחמת העולם (בתוך: הכידון והמחט) • השוואה והסקת מסקנות: קריאת טבלאות משוות על נתוני האבידות וההשקעות הכלכליות (תמ"ג) של המדינות הלוחמות	קידמה כתהליך של הפרת איזון והתקדמות

לאומיות והזכות להגדרה עצמית הדילמה היהודית: נאמנות למדינה מול מחויבות לעם	• ניתוח מקור ספרותי : קריאת קטעים מתוך: דלטון טראמבו, 'גיוני שב משדה הקרב' • ניתוח מקור ראשוני : 14 הנקודות של ווילסון • למידה רב-תחומית: הפואמה 'בין המצרים', שאול טשרניחובסקי • שיח טיעוני : האם על היהודים להתגייס לצבא הגרמני? • ניתוח מקור חזותי : כרזות של ברית חיילי החזית היהודים – Reichsbund jüdischer Frontsoldaten	• רצח פרנץ פרדיננד • שואת הארמנים • מלחמת החפירות • 14 הנקודות של ווילסון • חבר הלאומים • הזכות להגדרה עצמית • מפקד היהודים • הצהרת בלפור • הגדודים העבריים / יוסף טרומפלדור	• מלחמת העולם הראשונה - פרוץ המלחמה [רצח יורש העצר האוסטרו-הונגרי (יולי, 1914)] - מלחמת חפירות - השואה הארמנית • תוצאות המלחמה והזכות להגדרה עצמית - 14 הנקודות של ווילסון - שלום ורסאי - הקמת חבר הלאומים • היהודים והמלחמה - ההתגייסות לצבא והלחימה איש באיש - האנטישמיות ומפקד היהודים בגרמניה - התנועה הציונית והצהרת בלפור - הגדודים העבריים		
מניעת מלחמה בכל מחיר?	• קריאת מפה והשוואה: השוואה בין המפה המדינית ערב מלח"ע ה-I ולאחריה; הקמת המדינות החדשות על חשבון המדינות שהפסידו • איתור מידע והסקת מסקנות: סיפורו של ברנהרד וייס, מפקד משטרת ברלין בתקופת רפובליקת ויימאר – יהודי ברלין וזהותם הלאומית והאזרחית	• ועידת סן רמו • איגודים מקצועיים (ארה"ב) • רפובליקת ויימאר • מדיניות הפיוס • המהפכה הקומוניסטית • פשיזם • בניטו מוסוליני	• ערעור הסדר הישן • גרמניה: רפובליקת ויימאר ועליית היהודים בפוליטיקה • בריטניה וצרפת: עליית המדיניות הפיוס • רוסיה: המהפכה הקומוניסטית • הריאקציה: עליית הלאומנות • (המורה יבחר 2 נושאים) • הפשיזם באיטליה ועליית מוסוליני	אילו תהליכים סללו את הדרך למלחמת העולם השנייה?	בין המלחמות (3)

המחיר החברתי של השוק החופשי משלטון הרוב לעליונות הרוב ועד לשעבוד הפרט	• ניתוח מקור חזותי: נאום היטלר בנירנברג, 1935 • שיח טיעוני: האם הפציפיזם בעקבות מלחמת העולם הראשונה גרם למלחמת העולם השנייה? • ניתוח מקור חזותי: גרניקה (פיקאסו) • למידה רב-תחומית: קטעים מהסרט 'ענבי זעם' • איסוף נתונים והסקת מסקנות על פי השוואה בין צירי זמן (גרמניה): - ציר זמן להתפתחות מערכת החוקים ששוללת את זכויות הפרט לטובת עקרון הפיהרר - ציר זמן להעצמת הביטויים התרבותיים של הנאציזם וחסול האמנות והתרבות הלא-נאצית • ניתוח טקסט בהקשרו: נאומי צ'מברליין וצ'רצ'יל על הסכם מינכן • ניתוח מקור חזותי: קריקטורות אנטישמיות משנות ה-30	• אדולף היטלר • יום שלישי השחור • ניו-דיל • תיאודור רוזוולט • שריפת הרייכסטאג • הס"ס • אנשלוס • הסכם מינכן • יום החרם על עסקים יהודיים • חוקי נירנברג • ליל הבדולח • מאו טסה-טונג	• עליית הימין הגרמני (אגדת הפגיון בגב; הפוטש של בית הבירה; מיין קמפף) • עליית פרנקו ומלחמת האזרחים בספרד • כלכלה • המשבר הכלכלי הגדול והשלכותיו העולמיות • הניו-דיל (תיאודור רוזוולט) • גרמניה הנאצית • 1933: הסיבות החברתיות והכלכליות לעליית הנאציזם (הלך רוח לאומני; המשבר הכלכלי) • 1933-1939: חיסול הדמוקרטיה (שריפת הרייכסטג; הוצאת כל המפלגות מחוץ לחוק; עקרון הפיהרר) • בניית הרייך הגרמני: האנשלוס; הסכם מינכן • הפגיעה ביהודים (החרם על העסקים היהודיים; חוקי נירנברג; ליל הבדולח) • המזרח הרחוק • מלחמת סין-יפן (1935-1937) • הקמת הקיסרות היפנית • מאו טסה-טונג והקומוניזם הסיני	
---	---	--	---	--

סוף מעשה במחשבה תחילה (תוצאותיה של מלחמה טוטאלית נגזרות מראש על פי סך המשאבים של הכוחות הלוחמים) אמונה במצבי משבר האם הקידמה אכן קידמה אותנו?	• קריאת מפה: מפת כיבושי הרייך הגרמני בשנים (1939-1941) • ניתוח טקסט בהקשרו: נאומו של צ'רצ'יל 'שעתם הנאה'. • איסוף נתונים והסקת מסקנות: - מפת הקרבות העולמית (1942) - טבלאות על השקעות מהתמ"ג של המדינות השונות שהשתתפו במלחמה - מפת משאבי הטבע: (גרמניה ויפן היו שקועות במלחמה מכל הכיוונים, וגייסו את כל המשאבים שלהן. אולם סך המשאבים של בעלות הברית היה גדול יותר, ועל כן כבר ב-1942, ניצחונן היה מובטח) • שיח טיעוני: האם נוכח מלחמות העולם עדיין ניתן לומר שהתרבות המערבית של מאתיים השנים האחרונות מימשה את ערך האדם כנברא בצלם אלוהים?	• בליצקריג • גטו • נס דונקירק • ווינסטון צ'רצ'יל • משטר וישי • רזיסטנס • מבצע ברברוסה • יוסף סטלין • אייזנצגרופן • פרל הרבור • קרב אל-עלמיין • סטלינגרד • קרב מידווי • לבנסראוס • פרהוד • מחנות השמדה • הפלישה לנורמנדי	- פרוץ המלחמה וכיבוש פולין - מלחמת העולם כתולדה ישירה של האידיאולוגיה הנאצית (לבנסראוס) - הכיבושים הגרמניים - הקמת הגטאות - כניסת בעלות הברית למלחמה - כיבוש צרפת, נס דונקירק - הקרב על בריטניה - ממלחמה אירופאית למלחמה עולמית - המזרח התיכון; רומל; מצור טוברוק - מזרח אירופה: מבצע ברברוסה; הקמת האייזנצגרופן - זירת האוקיינוס השקט: פרל הארבור - הגלגל מתהפך: (המורה יבחר 2 קרבות) אל-עלמיין; קרב סטלינגרד; קרב מידווי; קרבות גוודלקנאל - המלחמה נגד היהודים והאנושיות - התוכנית הנאצית ללבנסראוס - הקמת מחנות העבודה בצפון אפריקה - הפרהוד - הפתרון הסופי: הקמת מחנות ההשמדה	מלחמת העולם השנייה כמאבק על דמותו של העולם והאדם	מלחמת העולם השנייה והשואה 4) (ש')
--	--	--	---	---	---

		• הירושימה ; - נגאסאקי • משפטי נירנברג	- סיום המלחמה - הפלישה לנורמנדי - הטלת פצצת האטום - משפטי נירנברג - הקמת האו"ם		
--	--	--	--	--	--

ו. מיישוב למדינה

תוצאות מלחמת העולם הראשונה העניקו לתנועה הציונית הזדמנות של ממש להפוך את החלום להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל לחזון בר מימוש. הצהרת בלפור העניקה בסיס מדיני להתיישבות הציונית בארץ ישראל. האנטישמיות באירופה והתחזקות הבדלנות בתוך 'העולם החדש' הביאו יהודים רבים לבחור מרצון או מכפייה בארץ ישראל. במהלך שנות המנדט הבריטי הקימה התנועה הציונית מוסדות וארגונים שיהוו את התשתית למדינת ישראל, ובהם: 'הסוכנות היהודית'; 'הסתדרות העובדים' על מוסדותיה הכלכליים; זרמי החינוך השונים; הקמת כוחות המגן העבריים. דרך סיפורם של יישובי עמק בית שאן נלמד על הישגי התנועה הציונית בכלל והציונות הדתית בפרט בתחום ההתיישבות, התרבות והכלכלה, כמו גם על ראשיתו של המאבק בין היהודים לערביי ארץ ישראל.

לאחר מלחמת העולם השנייה, למרות ובגלל השואה, נעשה המאבק המדיני והצבאי להקמת המדינה לחיוני ולמקיף יותר. קבלת הצעת החלוקה באו"ם בכ"ט בנובמבר הייתה בה בעת הניצחון המדיני החשוב ביותר של העם היהודי מאז כינון המדינה החשמונאית, אבל גם ראשיתה של מלחמת העצמאות. דרך סיפורו של 'מבצע דני' נלמד על האתגרים הצבאיים והמדיניים של המדינה הצעירה. ההצלחות, כמו גם הכישלונות של מבצע זה, ממשיכים להשפיע עד ימינו. במלחמת העצמאות גם חושלה הברית בין הדרוזים תושבי ארץ ישראל לבין היישוב היהודי, ואגב כך נלמד על המורשת וההיסטוריה של הדרוזים. עם תום המלחמה נפתחו שערי הארץ, והמדינה קלטה עלייה שהביאה להכפלת מספר תושבי המדינה בתוך כחמש שנים. כמו כן, הפלסטינאים שנותרו בשטחי המדינה החלו במסע ארוך ומורכב להשתלבות בחברה הישראלית. האתגרים הכלכליים, החברתיים והתרבותיים ממשיכים לעצב את הישראליות עד ימינו. הללו גם חייבו את הציונות הדתית לבחינה מעמיקה של דרכי השילוב במדינה שבה בעת היא מימוש חזונו של נביאי ישראל, אבל גם יצירת כפיו של העולם המודרני.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את הסוגיות המרכזיות שעמן התמודד היישוב בתקופת המנדט (עלייה, התיישבות, הסכסוך היהודי-ערבי, המדיניות הבריטית);
2. יכירו את מוסדות 'המדינה שבדרך';
3. יעריכו את תרומת ההתיישבות החקלאית והעירונית לקביעת גבולות המדינה;

4. יבינו את חשיבות החלטת עצרת האו"ם כבסיס לגיטימי להקמת המדינה ;
5. יעריכו את ההשלכות המדיניות ארוכות הטווח של מלחמת העצמאות ;
6. יבחנו סוגיות מוסריות הכרוכות בקרבות מלחמת העצמאות ואת סוגיית הפליטים בפרט ;
7. יעמדו על תרומת הציונות הדתית להתיישבות, לביטחון ולקליטת העלייה ;
8. יכירו את ערכי התרבות הדרוזית שיצרו תשתית ערכית להשתלבות הדרוזים במדינת ישראל ובצבאה ;
9. יעריכו את הקמת מדינת ישראל ואת קיבוץ הגלויות לאור חזונו של נביאי ישראל ;
10. יבינו שהקמת מדינה פתרה בעיות ישנות ויצרה אתגרים חדשים.

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
מיישובים ל'יישוב לאומי' (1936-1919) (2 ש')	הפעילות המדינית והמוסדית ליצירת 'מדינה שבדרך'	- הצהרת בלפור - חידוש העלייה לארץ (עלייה שלישית) - העימות הערבי-יהודי (תר"פ [תל חי]; תרפ"ט) - הקמת כוח המגן: ההגנה - הקמת הזרוע המדינית של היישוב: הסוכנות היהודית (1929) - יצירת הזרוע הכלכלית של היישוב: ההסתדרות (סולל בונה; תנובה; המשביר) - עלייה חמישית וביסוסו של היישוב מבחינה דמוגרפית, כלכלית ותרבותית	- הצהרת בלפור - חיים וייצמן - עלייה שלישית - תל חי - יוסף טרומפלדור - הגנה - הסוכנות היהודית - ההסתדרות - עלייה חמישית - המדינה שבדרך	קריאת מפה והשוואה: מפת היישובים ערב מלחה"ע ה-I, בהשוואה למפת ההתיישבות ערב מלחה"ע ה-II. דיון: חיי שיתוף מול משק פרטי באמצעות ניתוח מקורות חזותיים: השוואת סרטונים מהעלייה החמישית על החיים בעיר ובקיבוץ משנות השלושים (לדוגמה: הסרטון 'עיר בצבעים' והסרטון 'שיר העמק 1934')	יצירת ריבונות (מוסדות הנהגה, סולידריות חברתית)
המדינה שבדרך (1936-1947) (3 ש')	מאבק היישוב היהודי להקמת המדינה	המרד הערבי הגדול כמאיץ לשיתוף פעולה בין הבריטים ליהודים [הנוטרות; הפלמ"ח – אורד וינגייט] יישובי חומה ומגדל – יצירה ראשונה של גושי יישובים מתוכננים לצורך הגדרת גבולות המדינה שבדרך הקיבוצים הדתיים בעמק בית שאן – לראשונה השתלבות של אנשי תורה ועבודה בחזית המאבק הלאומי [התיישבותית וצבאית]	- המרד הערבי - מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט - נוטרות - פלמ"ח - חומה ומגדל - קבוצת רודגס - טירת צבי - יהושע ברוכי	איסוף ממצאים והסקת מסקנות: השוואה של הפעילות הערבית נגד היישוב היהודי לעומת הפעילות נגד השלטון הבריטי (1936-1939) ניתוח טקסט בהקשרו: קריאה במכתבי המתיישבים הראשונים בטירת צבי http://www.yorav.co.il/tirat-zvi/tirat-zvi-letters-from-yorav-family.htm איתור ממצאים והסקת מסקנות:	תורה ועבודה אחריות לאומית: המאבק

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
		הספר הלבן של 1939 ודילמת ההתנגדות במהלך המלחמה [אצ"ל, לח"י]	- הספר הלבן - אצ"ל - לח"י	דמותו ופעולתו של יהושע ברוכי – מוכיתאר עמק בית שאן שיח טיעוני – האם להמשיך ולהילחם בבריטים במהלך מלחמה II-ה?	היישובי או הצלת העם?
הכרזת העצמאות ומלחמת הקוממיות (3 ש')	מלחמת העצמאות בדגש על מבצע דני: הבעיות שנפתרו והאתגרים שנוצרו	- הדילמה של הכרזת העצמאות - מלחמת העצמאות – שלב 1: קרבות הבלימה בצפון ובדרום (מאי-יוני 1948) - אחדות הצבא והעם – פרשת אלטלנה ופירוק המחותרות - מבצע דני: עיצוב גבולות המדינה, יצירה של האתגרים המדיניים המרכזיים (שאלת הפליטים; קביעת גבולות המדינה; שאלת ירושלים) - סיום המלחמה וקווי שביתת הנשק	- מגילת העצמאות - מנהלת העם - אלטלנה - מבצע דני - נכבה - לטרון - קווי שביתת הנשק	- גבולות והתיישבות – השוו בין המפות של תוכניות החלוקה [ועדת פיל, הועדה האנגלו-אמריקאית, החלטת האו"ם] לבין מפות ההתיישבות היהודית בכל אחד מהשנים. - דיון: מבצע דני עיצב את בעיות היסוד של הסכסוך הישראלי-פלשתיני-ערבי - מפת הכיבושים של מבצע דני באזור המרכז ומפת הקו הירוק - מפת תפוצת הפליטים - הפלסטינים בעקבות מבצע דני - מצבה של ירושלים בעקבות המבצע - למידה רב תחומית: - נתן אלתרמן 'על זאת' - ניתוח טקסט בהקשרו: שאלת הפליטים – נאום אבא אבן	נימוקים מתוך מגילת העצמאות בעד הכרזה על הקמת מדינה ארץ ישראל ומדינת ישראל

פרקי הלימוד (שעות לימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	לב לדעת דיון בערכים
הדרוזים (2 ש')	הדרוזים ומדינת ישראל	- רקע תרבותי-היסטורי (המאה ה-11 – המאה ה-20) - יצירת השותפות עם הציבור הדרוזי במהלך מלחמת העצמאות	- חמזה בן עלי - אל-חאכס באמר אללה - עיקרי הדת הדרוזית - חג נבי שועייב - קרב רמת יוחנן - הפלוגה הדרוזית	קריאת מפה: ריכוזי התיישבות שיח טיעוני: לאור הדת וההיסטוריה הדרוזית – האם על הדרוזים לתמוך ביהודים, בערבים או להישאר ניטרליים?	אחוות לוחמים מיעוט דרוזי במדינת לאום יהודית
שנים ראשונות (1948-1956) (2-3 ש')	עלייה המונית: אתגרים וקשיים	- (המורה יבחר נושא אחד) התרחבות המדינה: עלייה המונית; התיישבות – סיפורה של בית שאן כעיירת עולים: אתגרים וקשיים - האזרחים הערבים במדינת ישראל - ריכוזי התיישבות - הממשל הצבאי	- עליית 'שארית הפליטה' - מבצע 'כנפי נשרים'; מבצע 'עזרא ונחמיה' - מעברות - עיירות פיתוח – סיפורה של בית שאן - שוויון זכויות לאזרחים הערבים - הממשל הצבאי	קריאת מפה והשוואה: השוו בין מפת היישוב היהודי ערב הקמת המדינה, למפת היישובים היהודיים כעשר שנים לאחר הקמתה – מה ניתן לומר על תרומת עיירות הפיתוח ליישוב המדינה ולהגנתה? ניתוח טקסטים והשוואה: קטעי מקור של המתישבים בעיר בית שאן והשוואתם לאלו של מתיישבי טירת צבי למידה רב-תחומית: 'סלאח פה זה ארץ ישראל' ניתוח טקסט בהקשרו: נאום של ח"כ ערבי בכנסת הראשונה קריאת מפה: מיפוי העליות לארץ עם קום המדינה שיח טיעוני: – מדינת ישראל היא הגשמת חזון הגאולה הנבואי (לדוגמה: זכריה ח; ישעיהו סו) – האמנם?	מהי חלוציות? ההתיישבות בעיירות הפיתוח ויישובי הספר כמעשה חלוצי קיבוץ גלויות מדינת ישראל: 'אתחלתא דגאולה' או מדינה ככל המדינות?

